

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เรื่องการตายและพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทในบทนี้ ผู้วิจัยได้วางกรอบแนวคิดเรื่องการตายและประเพณีการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท โดยผู้วิจัยจะศึกษาแนวคิดเรื่องความตายทั่วไปแนวคิดเรื่องความตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา คุณและโทษของความตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับการตายและจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาและคตินิยมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา ตามลำดับ ดังนี้

๒.๑ ความเชื่อเรื่องความตายทั่วไป

ความตายในฐานะกระบวนการอย่างหนึ่งของชีวิต เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนจะต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นประสบการณ์ที่มีครั้งเดียวในชีวิต ตามมุมมองของพระพุทธรศาสนาปัญหาหรือความทุกข์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความตายแท้จริงก็คือปัญหาความรู้เรื่องความตายในทางตรงกันข้ามความตายจะไม่สามารถคุกคามหรือมีความหมายในลักษณะที่ก่อความทุกข์ได้หากมนุษย์มีความรู้ความเข้าใจในสภาวะธรรมของความตายตามความเป็นจริง แนวคิดเรื่องความตายโดยทั่วไปในที่นี้ จะศึกษาเกี่ยวกับความหมาย ทศณะความตายในทางปรัชญา และทศนความตายในทางศาสนา

๒.๑.๑ ความหมาย

คำว่า การตาย เป็นคำสอดคล้องกับศัพท์ภาษาบาลีหลายคำ ที่พบมากที่สุดคือคำว่า มรณะ ซึ่งประกอบด้วย มร ธาตุ แปลว่า ตาย ลง ยุ ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อณ สำเร็จรูปเป็น มรณ แปลว่า การตาย นอกจากนี้ ยังมีคำที่บ่งถึงการตายอื่นอีก เช่น กาลกิรียา แปลว่า การทำกาละ^๑ ปลาย แปลว่า การตาย ๒ มจุ แปลว่า การตาย อจุจย แปลว่าความล่วงไป นิธน แปลว่าการตาย^๒ ๓ นาส แปลว่า ความพินาศ กาล แปลว่า การตายทำที่สุดแห่งอัตภาพ^๓ ๔ อนต แปลว่า ความที่เป็นไป จวน แปลว่า การเคลื่อนไป^๔

ในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาโดยเฉพาะในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยของมหาจุฬาได้อธิบายความหมายของคำว่า การตายไว้ว่า การตาย หรือ มรณ หมายถึง ความสิ้นสุดของชีวิตหรือ การตายคือการที่ขันธ ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) แตกสลาย การทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ การที่ชีวิตสูญสิ้น ความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความแตกแห่งขันธ ความทำลายไป

^๑วิ.ม.(บาลี) ๔/๑๖๔/๑๗๐., (ไทย) ๔/๑๖๔/๒๔๕.

^๒ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๒๑/๑๙., (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑ ๓๑.

^๓ขุ.อป. (บาลี) ๓๓/๑๕๕/๓๑๖., (ไทย) ๓๓/๑๕๕/๔๐๘.

^๔วิ.ภิกขุณี. (บาลี) ๓/๗๙๓/๗๗ – ๗๘., วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๗๙๓/๑๒๘.

^๕พระมหาสมปอง ปมฺหิโต, แปลและเรียบเรียง :คัมภีร์อริธานวรรณา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๕๑๔-๕๑๕.

ความไม่เที่ยง ความหายไปแห่งธรรมเหล่านั้น อันใด นี้เรียกว่า มรณะ^๖ ดังปรากฏคำอธิบายในพระสูตรต้นตปิฏกว่า พระสารีบุตรได้กล่าวถึงการตายไว้ว่า “ผู้ตายไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ทั้งกายสังขาร คือ ลมหายใจเข้าออกก็ดับไป วังสังขาร ได้แก่ วิตก วิจาร์คือ ความตรึกความตรองก็ดับไป และจิตสังขาร คือ สัญญา และเวทนา คือ ความกำหนดได้หมายรู้ก็ดับไป อายุก็หมดสิ้นไป ไอร้อน คือ ไฟที่เกิดแก่กรรมก็สงบ อินทรีย์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็แตกทำลายไป”^๗

หรือเมื่อเราทราบแล้วว่าการตาย คือ การที่ขันธ์ ๕ หรือกายกับจิตไม่สามารถประชุมกันเข้า คือ ต่างฝ่ายต่างแยกออกจากกัน กายในฐานะรูปก็สลายสู่ภาวะความเป็นธาตุดั้งเดิม ส่วนจิตหากยังมีเหตุปัจจัย คือ กิเลสซึ่งประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ก็ยังคงคงสำแดงศักยภาพตามธรรมชาติของตนคือสร้างรูป สร้างชีวิต เพื่อรองรับการประกอบกรรม ซึ่งจะเป็เหตุให้เกิดวิบากคือผลแห่งกรรมต่อไป หรืออีกนัยหนึ่งพระพุทธศาสนากล่าวว่า คนประกอบไปด้วยธาตุ ๖ คือ ๑) ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) ๒) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) ๓) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ๔) วาโยธาตุ(ธาตุลม) ๕) อากาศธาตุ (ธาตุอากาศ) ๖) วิญญานธาตุ (ธาตุวิญญาณ) และธาตุทั้ง ๖ นี้แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ และ อากาศธาตุ เป็นธาตุที่ไม่มีความรู้สึกนึกคิด ไม่มีชีวิตจิตใจเป็นฝ่ายสสาร ส่วนธาตุวิญญาณเป็นธาตุรู้มีความรู้สึกนึกคิดมีชีวิตจิตใจ เป็นฝ่ายจิต เมื่อธาตุทั้ง ๖ นี้มาประชุมกันชีวิตก็เกิดมีขึ้นหากแยกกัน ชีวิตก็สิ้นสุด คือ ตาย^๘

ในพระไตรปิฎก กล่าวถึงเรื่องการตายไว้ว่าเป็นสิ่งที่น่าสังเวชใจ เป็นทุกข์ เป็นอุทาหรณ์ให้เร่งรีบปฏิบัติตนเพื่อพ้นจากการตาย “ท่านไม่เคยเห็นบ้างหรือ ในโลกนี้ ซึ่งบุรุษหรือสตรีหลังจากตายไปแล้ว ๑ วัน ๒ วัน หรือ ๓ วัน พองขึ้นอืด ข้ำเลือดข้าหนองมีสีเขียว มีน้ำเหลืองแตกซ่านและเต็มไปด้วยความเน่าเปื่อย ก็ความคิดไม่เคยเกิดขึ้นแก่ท่านบ้างเลยหรือว่าท่านก็เหมือนกันจะต้องมีการตาย เป็นธรรมดาไม่สามารถหนีพ้นการตายไปได้”^๙ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะอายุคนเรามีเพียงจำกัดเท่านั้น คืออย่างน้อย ๆ ก็ไม่เกิน ๑๐๐ ปี ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อายุคนเรานี้สั้นนักชาติหน้ายังจะต้องไปเกิด กุศลควรสร้างไว้พรหมจรรย์ควรประพฤติไม่มีใครเลยที่เกิดแล้วไม่ตาย ภิกษุทั้งหลาย คนใดอายุยืน คนนั้นจะอยู่ได้แค่ ๑๐๐ ปีหรือเกินกว่าบ้างก็เล็กน้อยการตายเป็นสิ่งที่ทุกคนหลีกเลี่ยงไม่พ้นและไม่รู้ได้ว่าจะตายลงเมื่อใด พระพุทธองค์ทรงเตือนให้รีบกระทำความดีและปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ เพราะนานหนักหนาแล้วที่เธอทั้งหลายได้ประสบกับความทุกข์ในการตายของบิดามารดา บุตร ธิดา พี่น้องชายหญิงทั้งหลาย ก็ในขณะที่ประสบความทุกข์เช่นนั้นเธอทั้งหลายได้หลั่งน้ำตา ลงบนหนทางอันยาวนี้มากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ที่เดียว”^{๑๐}

จะเห็นว่า การตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแสดงถึงการทอดทิ้งร่างกายไว้ การขาดสิ้นในภพหนึ่งและการตายในที่นี้มุ่งถึงการตายของคนเท่านั้น การตายจึงเป็นสภาวะการเปลี่ยนแปลงของระบบการทำงานของอวัยวะภายในร่างกาย การตายของคนจะมีอาการที่สังเกตได้เช่น ตาทั้งสองจะมีตมัวมองอะไรไม่เห็น หูก็ไม่ได้ยินเสียง จมูกก็ไม่รู้กลิ่น ลิ้นก็ไม่รู้รส การไม่รู้สึกรสสัมผัส หมด

^๖ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๐/๓๒๕.

^๗ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๖-๔๕๗/๔๙๔ - ๔๙๕.

^๘ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐/๑๑๘.

^๙ดูรายละเอียดใน อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๓๖/๑๙๑-๑๙๔.

^{๑๐}ดูรายละเอียดใน อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๓๖/๑๙๑-๑๙๕.

ความรู้สึกทั้งอารมณ์และความนึกคิดต่าง ๆ มีลักษณะเหมือนกับคนหลับ แต่หัวใจหยุดเต้นไม่หายใจ ความรู้สึกต่าง ๆ ทางกายจะดับก่อนคงเหลือแต่จิตทำงานอยู่เพียงอย่างเดียวเท่านั้นต่อมาประสาทและสมองค่อย ๆ หดความรู้สึกเป็นอันดับสุดท้าย

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของการตายไว้ว่า หมายถึงการสิ้นใจ, สิ้นชีวิต, ไม่เป็นอยู่ต่อไป, สิ้นสภาพของการมีชีวิต เช่น สภาวะสมองตาย; เคลื่อนไหวไม่ได้ เช่น มือตาย ตีนตาย; ไม่เดินเพราะเครื่องเสียหรือหยุด เช่นรถยนต์ตาย นาฬิกาตาย เป็นต้น^{๑๑}

ท่านพุทธทาสภิกขุ ปราชญ์ทางพุทธศาสนาได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการตายไว้ว่า การตายเป็นหน้าที่ของสังขาร สังขาร คือ สิ่งปรุงแต่งจากเหตุจากปัจจัยเมื่อเหตุปัจจัยบางส่วนหยุดปรุงแต่งมันก็มี การตายบางส่วนปรากฏออกมา สำหรับสังขารส่วนนั้นจึงถือว่าการตายเป็นหน้าที่ของสังขารหรือสังขารมีหน้าที่ที่จะต้องตาย หรือ “การตายคือ หมดดี หมดสงบสุข หมดความประเสริฐ หมดอะไร ฯลฯ นี้เรียกว่า ตาย ตายในภาษาธรรมซึ่งเราตายติดกันทุก ๆ วัน ทุก ๆ คืนก็ว่าได้ คือการตายตามภาษาธรรมนี้เพราะมีความหนักอกหนักใจเราร้อนอยู่เสมอเป็นห่วงวิตกกังวลอยู่เสมอ ยิ่งฉลาดมาก ยิ่งตายได้ลึกซึ้งกว่าตายได้อย่างที่เรียกว่าพิเศษกว่าคนโง่”^{๑๒}

สุพจน์ (พจน์) กุमानะชัย ได้ให้ความหมายความตายไว้ว่าการสิ้นสภาพบุคคลโดยธรรมชาติ หรือการตายนั้นปัญหาที่เราต้องศึกษาคือ “การตาย” เป็นอย่างไร ในทางการแพทย์ ได้อธิบายถึงการตายไว้ว่า “การตาย” ต้องมีอาการสำคัญดังนี้ คือ ไม่สามารถที่จะรับและตอบสนองได้ ไม่มีการเคลื่อนไหวของการหายใจ ไม่มีการตอบรับหรือตอบสนองจากการกระตุ้นทั้งภายในและภายนอก คลื่นไฟฟ้าสมองราบ อย่างไรก็ตามในทางกฎหมายเราถือเอาการหยุดทำงานของ “ปอดหรือหัวใจ” หยุดทำงานเป็นสำคัญ หรือเราอาจจะกล่าวง่าย ๆ ว่า เป็นลักษณะของการ “ขาดใจตาย” ก็ได้^{๑๓}

กิตติศักดิ์ ปรกติ ได้ให้ความหมายความตายไว้ว่า เมื่อใดจะถือว่าตายย่อมต้องถือตามข้อยุติทางการแพทย์ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันความก้าวหน้าทางการแพทย์ได้มาถึงจุดที่อาจยืดเวลาการหายใจและการเต้นของหัวใจต่อไปได้อีกระยะหนึ่งทั้ง ๆ ที่แกนสมองตายแล้ว ในกรณีเช่นนี้จะถือว่าบุคคลที่แกนสมองตายแล้วถึงแก่ความตาย เป็นเรื่องที่มีผลต่อการปลูกถ่ายอวัยวะของผู้นั้นให้แก่ผู้ต้องการได้ ถ้าถือว่าตายไปแล้วก็ตัดอวัยวะออกไปได้โดยกฎหมายไม่ถือว่าผู้กระทำความผิดต่อชีวิตร่างกายของผู้อื่น แต่ในกรณีที่ยังไม่ถือว่าตาย การกระทำเช่นนั้นย่อมเป็นการทำร้ายร่างกายหรือฆ่าผู้อื่น ในส่วนของทรัพย์สินนั้น มรดกก็ยังไม่ต้องทอดไปยังทายาท ในปัจจุบันทางการแพทย์ถือกันว่าเมื่อแกนสมองตาย สมองหยุดทำงานแล้วไม่มีทางกลับมาทำงานได้อีก ถือได้ว่าบุคคลถึงแก่ความตาย

^{๑๑}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์โดยบริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖๐.

^{๑๒}พุทธทาสภิกขุ, พจนานุกรมพุทธทาสพร้อมคำอธิบายยาศัพท์, เนื่องในมงคลกาล ๑๐๐ ปี พุทธทาสพุทธศักราช ๒๔๔๙ – ๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๗๕.

^{๑๓}สุพจน์ (พจน์) กุमानะชัย, ย่อหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕ – ๑๖.

แล้ว เพราะในกรณีเช่นนี้มีข้อเท็จจริงฟังได้ว่า ชีวิตของบุคคลนั้นย่อมล่วงไปโดยไม่อาจฟื้นคืนมาได้อีกแน่แท้^{๑๔}

สรุปได้ว่า ความตายตามความหมายของพุทธศาสนา ก็คือความดับหรืออาการดับของขันธ์ ๕ หรือกายกับจิต ส่วนระยะเวลาตั้งแต่การเกิดจนถึงการดับจะครอบคลุมระยะเวลาเท่าใดย่อมขึ้นอยู่กับว่าเป็นความตายประเภทใด เพราะความตายนั่นก็คือ การขาดแห่งชีวิตินทรีย์ ทางร่างกายนั้นความตายคือสภาวะการเปลี่ยนแปลงของระบบการทำงานของอวัยวะในร่างกาย เช่น การหยุดเต้นของหัวใจ หรือการที่สมองหยุดสั่งงาน หรือความตายหมายถึงการสิ้นใจ, การสิ้นสภาพของการมีชีวิต, การสิ้นสภาพของบุคคลโดยธรรมชาติ ไม่สามารถที่จะรับและตอบสนองได้ ไม่มีการเคลื่อนไหวของการหายใจ ไม่มีการตอบรับหรือตอบสนองจากการกระตุ้นทั้งภายในและภายนอก

๒.๑.๒ ความเชื่อเกี่ยวกับความตายในทางปรัชญาและศาสนา

ความตายเป็นวัฏจักรของสรรพสิ่ง เป็นสัจชีวิต มนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่จะต้องเผชิญกับการตาย ซึ่งเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ การเกิดของมนุษย์ควบคู่กับการตาย ชีวิตที่เกิดมาได้รับความทุกข์สุขเจ็บไข้ไม่สบาย แก่ชรา แล้วตายในที่สุด ชีวิตก็คือ การเดินทางไปสู่ความตาย เมื่อถึงความตายชีวิตนั้นก็แตกสลายไป ความตายก็นับว่าเป็นภัยคุกคามของมนุษย์ เพราะเป็นอุปสรรคของชีวิต และที่ถือว่าเป็นปรากฏการณ์ของมนุษย์ทุกคน ความตายมีสาเหตุไม่เหมือนกัน ตายเพราะหมดอายุ ตายเพราะหมดกรรม ตายเพราะเกิดอุบัติเหตุ ตายเพราะหมดทั้งอายุและกรรม บางคนตายตอนเป็นทารก บางคนตายตอนเป็นหนุ่มสาว หรือตายตอนเป็นผู้ใหญ่และชรา ความตายถือว่าเป็นอภิปรัชญาเป็นความจริงของมนุษย์ที่เกิดขึ้นแล้วต้องตาย ดังนั้น ความหมายของความตายตามทัศนะในทางปรัชญานั้นสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

๑) ความตายแบบจิตนิยม (Idealism) นักปรัชญาประเภทจิตนิยมมององค์ประกอบชีวิตว่า มี ๒ คือ ร่างกายกับจิตหรือวิญญาณ ซึ่งจิตหรือวิญญาณมีความสำคัญมากกว่าร่างกายเพราะเป็นตัวตนที่แท้จริงของคนเรา ร่างกายมีความเปลี่ยนแปลงไม่คงที่มีเกิดมีดับ ส่วนจิตหรือวิญญาณเป็นอมตะ เป็นตัวการที่ทำให้มนุษย์รู้จักเรียนรู้ และมีอารมณ์รู้สึกได้ เมื่อมีดบาดมือเลือดไหล การไหลของเลือดเป็นเรื่องสรีระ แต่การรู้สึกเจ็บเป็นเรื่องของจิต ตัวการกระทำ การฟังรับรู้ คิด แล้วเห็นคล้อยตามนั้นมีใช้ร่างกาย แต่เป็นบางอย่างซึ่งเป็นส่วนหนึ่งเท่าๆ กับร่างกาย สิ่งนั้นคือจิตหรือวิญญาณแต่มีใช้สมองหรือสสาร นักปรัชญาประเภทจิตนิยมท่านหนึ่งชื่อว่า เพลโตให้ทัศนะว่า “สภาวะของวิญญาณเป็นสิ่งอมตะ เป็นนิรันดร์ และเป็นนิรันดร์ ทำให้ เพลโตเชื่อว่าตายแล้วเกิด ชีวิตมิได้ยุติลงที่หมดลงหายใจ แต่ชีวิตเป็นสิ่งอมตะนิรันดร์ เพราะชีวิตเป็นวิญญาณและมีใช้ลมหายใจ การหมดลมหายใจจึงมิใช่การหมดชีวิต แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงลงของชีวิต”^{๑๕} ความตายเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงของรูปพลังเมื่อตายร่างกาย (สสาร) ก็จะแปรรูปเป็นธาตุย่อยๆ แยกออกไป ในทางพุทธปรัชญามีทัศนะว่า ชีวิตเกิดขึ้นจากการรวมตัวของธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมื่อตายแล้วร่างกายก็จะแตกสลายเหลือแต่ธาตุ ดิน แต่วิญญาณหรือจิตที่อาศัยอยู่ในร่างกายจะไม่แตกสลาย ไม่สูญหาย

^{๑๔} กิตติศักดิ์ ปรกติ, เอกสารประกอบการศึกษาวิชากฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป ภาค ๑/๒๕๔๖ บุคคลธรรมดาและหลักทั่วไปว่าด้วยนิติบุคคล.(มปป, มปป), หน้า ๑๗.

^{๑๕} บุญย นิลเกษ, เมตาฟิสิกส์เบื้องต้น, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๖), หน้า ๒๕.

ไปไหน เป็นวิญญาณอมตะ ซึ่งนักปรัชญาแบบจิตนิยม เชื่อว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับร่างกาย เป็นการกระทำของวิญญาณหรือจิต ร่างกายคือการขัดขวาง คุณจึงมิให้วิญญาณหรือจิตมิให้ออกมาได้ตรงๆ จึงต้องผ่านร่างกาย เมื่อใดที่ร่างกายดับไปหรือตายไปวิญญาณก็จะเป็นอิสระ วิญญาณที่เป็นอมตะ ไม่สามารถทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ได้ ต้องอาศัยอยู่กับร่างกายในโลกนี้ หลังจากตายแล้ววิญญาณจึงจะทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ในโลกหน้าได้จากที่ปรัชญาแบบจิตนิยมให้ความสำคัญต่อวิญญาณหรือจิตว่าเป็นอมตะ ไม่สูญหายไปไหนแต่ร่างกายต้องมีความเปลี่ยนแปลง เสื่อมสลายไปในที่สุด พวกจิตนิยมจึงได้ให้ทัศนะเรื่องความตายว่า เป็นเพียงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ที่เกิดมาบนโลก ทุกคนเกิดมาก็ต้องไม่พ้นความตาย ความตายเป็นการดับสิ้นของร่างกาย เมื่อร่างกายดับสิ้นแล้ว วิญญาณหรือจิต(soul, spirit หรือ Mind) จะได้หลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการคือ ร่างกาย และเข้าสู่อีกภพหนึ่งของจิตหรือวิญญาณต่อไป ฉะนั้น ปรัชญาแบบจิตนิยมจึงมีความเชื่อในโลกหน้า ชีวิตหลังความตายและการเกิดใหม่ของวิญญาณ

๒) ความตายแบบสสารนิยมหรือวัตถุนิยม (Materialism) ปรัชญาประเภทสสารนิยม มองชีวิตเป็นเพียงการสิ้นสุดลงบนโลกนี้เท่านั้น มีการพัฒนาการ สร้างสรรค์ สดุดีเคลื่อนไหวไปสู่ความแก่ ความตายในที่สุด ไม่มีจุดมุ่งหมายอะไรเลยไม่เหมือนกับปรัชญาแบบจิตนิยม ที่ตายแล้ววิญญาณจะต้องเข้าสู่ภพอีกอย่างหนึ่งนั่นคือ การดำเนินต่อไปสู่ภพหลังความตาย ปรัชญาแบบสสารนิยม มองชีวิตเกิดมาจากอะตอม เป็นหน่วยเล็กที่สุดรวมตัวกันเป็นร่างกายและจิตหรือวิญญาณ ธรรมชาติของมนุษย์เป็นการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอย่างเป็นระบบที่เรียกว่า จักรกล ถ้าสิ่งหนึ่งเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงไปก็เพราะมีสิ่งภายนอกตัวมันมาผลักดันให้มันเป็นเช่นนั้น ปรัชญาแบบสสารนิยมพยายามอธิบายว่า มนุษย์เกิดมาจากอะตอมที่เป็นหน่วยเล็กที่สุด และอะตอมนี้ก็จะก่อตัวกลายเป็นมนุษย์ขึ้นมา เมื่อร่างกายเสื่อมสลายแล้ว ก็จะแตกสลายกลับกลายเป็นอะตอม มีนักปรัชญาท่านหนึ่งชื่อว่า ลูครีติอุส เป็นนักปรัชญาประเภทสสารนิยมได้ให้ทัศนะต่อความตายว่า “ไม่จำเป็นต้องกลัวความตายเพราะความตายคือ การสลายตัวของกลุ่มปรมาณู ที่ประกอบกันขึ้นเป็นตัวเรา ไม่มีโลกหน้าที่ตัดสินและลงโทษเพราะการทำความผิดของเรา”^{๑๖} ปรัชญาแบบสสารนิยม อธิบายว่า โลกแห่งความจริงก็คือ โลกแห่งปรากฏการณ์ ความตายก็คือ การสิ้นสุดของโลกแห่งปรากฏการณ์ ชีวิตจบลงตรงนี้เท่านั้น ชีวิตหลังความตายจะไม่เกิดขึ้นเพราะฉะนั้นเราไม่ต้องคิดอนาคตว่าเป็นอย่างไร ให้ทำปัจจุบันให้ดีที่สุดพอ

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ความตายในเชิงปรัชญานั้นมีทัศนะอยู่ ๒ ลักษณะ คือ ความตายแบบจิตนิยม มีความเชื่อว่าจิตเป็นอมตะเมื่อตายแล้วจิตจะหลุดหรือล่องลอยไปอยู่ในที่แห่งใหม่ ปรัชญาแบบจิตนิยมจึงมีความเชื่อในโลกหน้า ชีวิตหลังความตายและการเกิดใหม่ของวิญญาณส่วนความตายแบบสสารนิยมหรือวัตถุนิยม ไม่เชื่อในเรื่องวิญญาณหรือจิตว่าเป็นอมตะ แต่เชื่อเรื่องสสาร วัตถุว่า อะตอม เป็นตัวก่อให้เกิดมนุษย์ แล้วเมื่อมนุษย์ตายแล้ว ร่างกายก็จะสลายกลับกลายเป็นอะตอม ความตายในแบบสสารนิยมจึงเป็นแค่การสิ้นสุดของชีวิต ชีวิตหลังความตายหรือความเชื่อเรื่องโลกหน้าไม่มีจริง

^{๑๖}อดิศักดิ์ ทองบุญ, **คู่มืออภิปรัชญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖๐.

๒.๑.๓ ความเชื่อเกี่ยวกับความตายในทางพุทธศาสนาเถรวาท

ทัศนะความตายในทางศาสนา ทุกศาสนามีทัศนะต่อชีวิตมนุษย์แบบทวินิยม(Dualism) ชีวิตแบ่งออกได้ ๒ อย่างคือ กายกับจิต หรือรูปกับนาม ความตายก็คือ การดับสิ้นของร่างกาย แตกสลายของธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ แต่หรือวิญญาณเป็นอมตะ ไม่มีวันตาย เมื่อร่างกายแตกดับแล้ววิญญาณหรือจิตที่เคยอาศัยก็ออกจากร่างกาย (รูป) เข้าสู่สภาวะของการเกิดใหม่ เฝ้ารอชีวิตหลังความตายต่อไป ศาสนามองความตายเป็นแค่ปรากฏการณ์ในชีวิตมนุษย์ที่ต้องพบเจอเป็นความจริงที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ปรากฏการณ์ที่มนุษย์ยังต้องเกิด ความตายก็จะเกิดกับมนุษย์ทุกชาติต่อไปแต่สิ่งที่ศาสนาให้ความสำคัญนั้นคือ วิญญาณหรือจิตมากกว่าร่างกาย ร่างกายดับสิ้นเสื่อมสลายไม่คงที่เปลี่ยนแปลง วิญญาณหรือจิต (Soul, spirit หรือ Mind) ยังอยู่ ยังต้องดำเนิน เข้าสู่ปรโลกหรือภพภูมิตามคติความเชื่อของแต่ละศาสนา ศาสนาสั่งสอนให้มนุษย์เชื่อตามว่า ชีวิตหลังความตายมีลักษณะอย่างไร ภพภูมิของวิญญาณเป็นอย่างไร พยายามให้เราปฏิบัติในสิ่งที่ดี ช่วงที่ยังมีชีวิตเพื่อที่ว่าหลังจากตายแล้วชีวิตหลังความตายของวิญญาณจะไปสู่ภพที่ดี ตามทัศนะความตายทางศาสนาเชื่อเรื่องวิญญาณหรือจิต (ชีวิตหลังความตาย) มีทัศนะทางศาสนาแยกประเภทกลุ่มศาสนาได้ ๒ ประเภท ดังนี้

๑) ทัศนะทางศาสนาประเภทเทวนิยม (Theism) เป็นศาสนาที่เคารพในพระเจ้า ซึ่งมีหลายศาสนาที่มีทัศนะความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับความตายที่แตกต่างกัน คือ

(๑) ศาสนาโซโรอัสเตอร์ มีทัศนะว่า “คนตายแล้วต้องเกิดใหม่ แต่ก่อนจะเกิดใหม่ต้องได้รับผลดีผลชั่วที่ทำไว้เมื่อเป็นคนให้หมดก่อนโดยถูกส่งขึ้นสวรรค์บ้างลงนรกบ้าง ตามความดีความชั่ว” ^{๑๗}

(๒) ศาสนาเซน มีทัศนะว่า “วิญญาณเป็นอมตะจึงไม่ตายตามร่างกาย พันที่ที่คนตายวิญญาณจะไปถือเอาร่างใหม่ ส่วนจะดีหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่เคยทำไว้ คนที่มีบาปมากก็ตกนรก ส่วนผู้มีบุญมากก็จะขึ้นสวรรค์ วิญญาณหนัก ยิ่งทำบาปมากก็ยิ่งหนักมาก ถ้าหนักที่สุดก็ตกนรกขุมที่ ๗ ซึ่งเป็นนรกที่ลึกที่สุด แต่ตรงกันข้ามใครทำบุญ วิญญาณจะเบา ยิ่งทำบุญมากยิ่งเบา มากจนไปเกิดสวรรค์ชั้นที่ ๑๖ เป็นชั้นสูงสุด” ^{๑๘}

(๓) ศาสนาขงจื้อ มีทัศนะที่แตกต่างไปจากศาสนาอื่น ๆ บ้างประการ เช่น เมื่อคนตายแล้ววิญญาณจะไม่ตาย เพราะวิญญาณเป็นอมตะ วิญญาณจะไปอยู่ในโลกวิญญาณคอยดูแลสุขทุกข์ของลูกหลาน ญาติพี่น้อง ส่วนวิญญาณใดที่มีความดีมาก ก็จะได้เลื่อนไปอยู่ในสวรรค์เป็นเทพเจ้าชั้นนรินทร์ ส่วนวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตก็โดยการปฏิบัติคุณธรรมตามที่บรรพบุรุษสั่งสอนไว้

(๔) ศาสนาคริสต์ มีทัศนะว่า วิญญาณเป็นอมตะในโลกหน้าและนรกสวรรค์ตลอด ทั้งเชื่อกันพิพากษาโลกและการกลับฟื้นคืนชีพ เมื่อคนตายแล้ววิญญาณยังคงมีอยู่รอคอยวันพิพากษาโลก เมื่อถึงวันพิพากษาโลก อวัยวะของร่างผู้ตายแล้วจะถูกนำมาประกอบติดต่อกันครบทุกส่วนไม่สูญหาย เป็นร่างปกติดังเดิม แล้วถูกนำไปเฝ้าเทพเจ้าพระเยซู แล้วพระเยซูจะทรงตัดสินบุญบาป ตาม

^{๑๗} พระญาณวโรดม, ศาสนาต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษาหม่อมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๐๑.

^{๑๘} บุญย นิลเกษ, ศาสนาเบื้องต้น, (พระนคร : แพร่วิทยายา, ๒๕๒๗), หน้า ๓๗.

กรรมที่ผู้นั้นทำไว้ใครเป็นคนทำบุญก็ขึ้นสวรรค์ เสวยทิพย์สุข และอยู่กับพระเจ้าชั่วนิรันดร์ ส่วนคนทำบาปก็จะตกนรก ภูมิแห่งความทุกข์ทรมานตลอดไป ศาสนาคริสต์มีความคล้ายกับศาสนาอิสลาม คือมีทัศนะว่า เมื่อคนตายแล้ววิญญาณจะไม่ตาย เพราะเป็นอมตะ จะอยู่ในภูมิหนึ่งเรียกว่า อัลเบลซาฮัค คอยวันพิพากษาโลก ซึ่งพระอัลเลาะห์เท่านั้นที่ทรงทราบว่าจะถึงเมื่อไรเมื่อถึงวันพิพากษาโลกเทพอิสราฟีลจะเป่าแตรขึ้น ทูกร่างจะลุกออกจากหลุมฝังศพ วิญญาณจะต่อร่างกายส่วนต่างๆเข้าด้วยกัน เป็นคนปกติและนำไปเฝ้าพระอัลเลาะห์ เพื่อรับการตัดสินบุญบาปคนที่ทำความดีไว้มากกว่าความชั่วก็จะถูกส่งขึ้นสวรรค์ ส่วนคนใดมีความชั่วก็จะตกนรก

๒) ทัศนะทางศาสนาประเภทอเทวนิยม (Atheism) คือศาสนาที่ปฏิเสธอำนาจของพระเจ้าหรืออำนาจความศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ได้แก่ศาสนาพุทธ ซึ่งมีทัศนะเกี่ยวกับความตายว่า “เมื่อคนตายแล้วเพียงแต่ร่างกายตายเท่านั้น ส่วนวิญญาณยังต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป คนอาจเกิดเป็นสัตว์ สัตว์อาจเกิดเป็นคนก็ได้ ทั้งนี้ก็เป็นไปตามอำนาจกรรมที่ได้กระทำไว้ นอกจากนี้ก็อาจไปเกิดในทุคติภูมิมีนรกเปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน หรือไปเกิดในสุคติภูมิมีมนุษย์ เทวดาพรหมก็ได้ การที่ไปเกิดในภูมิต่าง ๆ ก็เพราะมนุษย์ตลอดทั้งสัตว์ทั้งหลายมีกิเลส เมื่อมีกิเลสจึงเป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมจึงได้รับวิบากหรือผลของกรรม แล้วก็เกิดกิเลสอีก เวียนอยู่อย่างนี้จุติเกิดรอบวงเวียนไม่ไปถึงไหนแต่ก็เดินไปไม่มีที่สิ้นสุด จนกว่าสิ้นกิเลส จึงเข้าสู่นิพพาน ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไป นิพพานเป็นโลกุตตรภูมิเหนือสมมติ อยู่เหนือกระแสโลก ไม่อาจพรรณนาได้ แต่ก็เป็นสภาวะที่มีอยู่ ไม่ได้สูญสิ้น ไม่มีอะไรเลย”^{๑๙}

กล่าวโดยสรุปแล้ว ทัศนะความตายทางศาสนาส่วนใหญ่มีความเชื่อวิญญาณที่เป็นอมตะเชื่อชีวิตหลังความตาย การเวียนว่ายตายเกิด เมื่อตอนเป็นมนุษย์กระทำความกรรมเช่นใดก็จะได้รับผลเช่นนั้น

๒.๑.๔ องค์ประกอบและประเภทของความตายในพุทธศาสนาเถรวาท

องค์ประกอบของความตาย

พระพุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์มีส่วนประกอบอยู่ ๒ ส่วน คือ รูปและนาม รูปคือส่วนที่มองเห็นได้ด้วยตาทั้งหมด และนาม คือ ส่วนที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่าหรือจิตใจนั่นเองส่วนประกอบเหล่านี้เมื่อแยกออกมาแล้วมีส่วนประกอบสำคัญ ๕ ประการ ดังนี้ ๑) รูป คือ ร่างกายและส่วนประกอบที่เป็นร่างกาย ๒) เวทนา คือ ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉย ๓) สัญญา คือความจำได้หมายรู้อารมณ์ ๔) สังขาร คือสภาพปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ ๕) วิญญาณ คือการรับรู้อารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายเมื่อส่วนประกอบสำคัญเหล่านี้มีการรวมกันเข้าก็ย่อมมีการสลายหรือแยกออกจากกันเป็นธรรมดาตามมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน สภาพที่ส่วนประกอบของมนุษย์คือขันธ์ ๕ หรือกายกับจิตแยกสลายออกจากกันเราเรียกว่าตาย การตายหรือจุดขณะที่ขันธ์ ๕ หรือกาย

^{๑๙} พระอนุชิต ปทุมวณฺโณ (หวัจนวณฺณ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความตายในศาสนาดั้งเดิมของเผ่าม้ง”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๖.

กับจิตไม่สามารถประชุมกันได้อีก^{๒๐} ดังนั้น องค์ประกอบของการตาย ในพระไตรปิฎกแบ่งการตายออกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) การตายทางกายภาพ คือ การสิ้นชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทั่วไป ทำให้ร่างกายแตกสลาย “ความแตกแห่งขันธ์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ในหมู่สัตว์นั้นๆของเหล่าสัตว์นั้นๆ”^{๒๑} เกณฑ์การตัดสิน คือ “เมื่อมีธรรม ๓ ประการ คือ (๑) อายุ (๒) โออุณ(๓) วิญญาณละกายนี้ไป กายนี้จึงถูกทอดทิ้งนอนนิ่งเหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา”^{๒๒} “สัตว์ผู้ตาย คือ ทำกาละไปแล้วมีกายสังขาร วจีสังขาร และจิตสังขารดับระงับไป มีอายุหมดสิ้นไป ไม่มีโออุณ มีอินทรีย์แตกทำลาย”^{๒๓} ซึ่งหมายถึง ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ที่เนื่องอยู่กับภพอันหนึ่งได้แก่การสิ้นชีวิตของสัตว์โลกในภพหนึ่ง ๆ

๒) การตายทางจิตวิญญาณ แม้บุคคลยังมีชีวิตอยู่ก็อาจชื่อว่าตายได้เช่นเดียวกับการตายในลักษณะนี้ไม่อาจมองเห็นได้ทางกายภาพ เป็นองค์ประกอบทางด้านจิตใจดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ ความประมาทเป็นทางแห่งการตาย คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าย่อมไม่ตาย คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว”^{๒๔} กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การตายจากคุณธรรมความดีต่าง ๆ นั้นเอง ภิกษุที่มีราคะครอบงำก็เช่นเดียวกัน ได้ชื่อว่าตายแล้วเพราะตายจากคุณงามความดีนั่นเอง มนุษย์ที่มีความทุกข์อยู่เช่นปัจจุบันนี้ก็เพราะว่าเป็นผู้ตายทางจิตและวิญญาณ ถ้ามนุษย์มีคุณธรรมความดีประจำจิตใจก็จะไม่ตายคนที่ตายในลักษณะนี้ก็คือ ตายทางจิตวิญญาณ

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของการตายทั้งสองลักษณะ คือ การตายทางกายภาพ การตายทางจิตวิญญาณ นั้นทำให้เห็นว่าองค์ประกอบของการตายทางกายภาพนั้นจะดูที่ความแตกแห่งขันธ์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ ส่วนการตายทางจิตวิญญาณนั้นจะเป็นการดับของจิตหรือตายจากคุณงามความดีนั่นเอง

ประเภทของการตาย

สำหรับประเภทของการตายนั้นได้ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายแห่งซึ่งเราสามารถที่จะนำมาพิจารณาประกอบกันได้ซึ่งหากจะแบ่งตามที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคพระพุทธโฆษาจารย์ได้จำแนกการตายไว้ออกเป็น ๔ ประเภท^{๒๕} คือ

๑) ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ที่เนื่องอยู่กับภพอันหนึ่งชื่อว่า มรณะ ได้แก่ รูปชีวิตินทรีย์ และนามชีวิตินทรีย์ ของสัตว์ทั้งหลายที่ขาดลงในภพหนึ่ง ๆ เช่น คนตาย สุนัขตาย วัวตาย หรือแมวตาย

๒) ความขาดแห่งวิภูฏทุกข์ของพระอรหันต์ทั้งหลายชื่อว่า สมุจเฉทมรณะได้แก่ การดับขันธปรินิพพานของพระชินาสพทั้งหลาย ผู้ตัดกิเลส อาสวะและวิภูฏทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏอีก

^{๒๐} คุรยละเอียดใน ส.ช. (ไทย) ๑๗/๔๘/๖๖-๖๗.

^{๒๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๐/๓๒๕.

^{๒๒} ส.ช. (ไทย) ๑๒/๔๕๗/๔๙๕.

^{๒๓} ส.ช. (ไทย) ๑๒/๔๕๗/๔๙๕.

^{๒๔} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

^{๒๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล, ภาค ๒ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

๓) ความดับในขณะ ๆ แห่งสังขารทั้งหลายชื่อว่า ขณิกมรณะ ได้แก่ ความดับของสังขารธรรม คือ รูปนาม ที่ดับไปตลอดเวลาตราบเท่าที่สันตติแห่งรูปนามยังสืบต่ออยู่เป็นมรณะชนิดที่ละเอียดมากบุคคลธรรมดาไม่สามารถพิจารณาเห็นได้

๔) การตายโดยสมมติของชาวโลกชื่อว่า สมมติมรณะ ได้แก่ การตายที่ชาวโลกสมมติกันขึ้นเป็นคำที่ใช้ในการสื่อสารกันในชีวิตประจำวัน เช่น ต้นไม้ตาย พรอทตายนาฬิกาตาย รถตาย ไม่ได้กล่าวถึงการตายในเชิงสาระที่เป็นสัจจะหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการตายจริง ๆ

หากกล่าวถึงการตายในความหมายเชิงเปรียบเทียบ เช่น การเปรียบเทียบการตายกับความประมาทโดยการตายในที่นี้เป็นการตายในความหมายที่บ่งถึงการตายจากการกระทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงามหรือสิ่งที่ควรกระทำดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย ความประมาทเป็นทางแห่งการตาย ผู้ไม่ประมาทย่อมไม่ตาย คนประมาทเหมือนคนตายแล้ว จากความมัวเมาก็เกิดความประมาท จากความประมาทก็เกิดความเสื่อม จากความเสื่อมก็เกิดโทษประดัง”^{๒๖}

ในปัจจุบัน คำว่า ตาย ก็ถูกนำมาใช้หลายความหมาย เช่น คนดีไม่มีวันตาย ในทางพระสงฆ์ใช้คำว่า ตาย ในความหมายของคำว่า หมดสิ้นกิเลส เช่น ตายก่อนตาย ของท่านพุทธทาสภิกขุ^{๒๗} เป็นต้น การตายจำแนกออกเป็น ๔ ประเภท จำแนกในมิติที่กว้างและครอบคลุมทุกด้าน กล่าวคือ การจำแนกนี้มีได้เจาะจงเฉพาะการตายของชีวิตสังขารเท่านั้น หากแต่ยังหมายรวมถึงความดับลงของสิ่งต่าง ๆ ด้วย โดยการตายแต่ละประเภทก็จะเน้นหรือกล่าวถึงการตายหรือความดับลงของสิ่งที่แตกต่างกัน เมื่อกล่าวโดยย่อแล้วประเภทของการตายในพระพุทธศาสนา จำแนกออกเป็น ๒ ประเภท^{๒๘} คือ

๑) กาลมรณะ คือ การตายตามกาลเวลา เช่น ตายเพราะชราสิ้นอายุ ในวิสุทธิมรรคมีคำอธิบายไว้ว่า มรณะใดแม้เมื่อความถึงพร้อมแห่งปัจจัยอันเป็นเครื่องยังอายุให้สืบต่อไปยังมีอยู่แต่ก็มีขึ้นได้ เพราะความที่กรรมอันก่อปฏิสนธิมีวิบากสูงงอมสิ้นเชิงแล้วนี้เชื่อว่ามีมรณะเพราะสิ้นบุญ มรณะใดมีขึ้นด้วยอำนาจความสิ้นแห่งอายุตั้งอายุอันมีประมาณสัก ๑๐๐ ปีของคนทุกวันนี้เพราะความไม่มีสมบัติ เช่น คติ กาล และอาหาร เป็นต้นนี้เชื่อว่ามีมรณะเพราะสิ้นอายุ^{๒๙}

๒) อากาลมรณะ คือ การตายที่ยังไม่ถึงเวลาที่จะต้องตาย เช่น ตายเพราะถูกฆ่าตายเพราะกรรมเก่ามาตัดรอน เกิดอุบัติเหตุต้องตายลงไป^{๓๐} ส่วนมรณะใดย่อมมีแก่บุคคลทั้งหลายผู้มีปัจจัยเครื่องสืบต่อ (แห่งอายุ) ถูกกรรมที่สามารถยังสัตว์ให้เคลื่อนจากฐานะ(ที่เป็นอยู่)ได้ทันทีเข้ามาตัดเอาบุคคลบาปทั้งหลายมีพญายุสมาร และพญากาลาพุ เป็นต้นก็ดีแก่บุคคลทั้งหลายผู้มีปัจจัยเครื่องสืบต่อ

^{๒๖} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

^{๒๗} พุทธทาสภิกขุ, พจนานุกรมพุทธศาสน์พร้อมคำอธิบายขยายศัพท์, เนื่องในมงคลกาล ๑๐๐ ปี พุทธทาสพุทธคักราช ๒๔๔๔-๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๗๕.

^{๒๘} พระธรรมธีรราชมหามุนี, อุดมวิชา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔๒.

^{๒๙} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล, ภาค ๒ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑-๒.

^{๓๐} ภานุวงศ์โส, การตายเอ๋ย..เราเคยรู้จักเจ้ามาก่อน, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัทโหลทองมาสเตอร์พริน จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๓.

(แห่งอายุ)มาขาดไปด้วย อุปัทภวะ(ความทำร้าย)มีการใช้ศัสตรา เป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งกรรมที่ทำให้ในปางก่อนก็ตีมีรณะนี้ชื่อว่า อกาลมรณะ^{๓๑}

สรุปได้ว่า ประเภทของการตาย การตายเมื่อถึงเวลาถึงที่ตายก็มี และเมื่อยังไม่ถึงเวลาถึงที่ตายก็มี สภาพที่มนุษย์จะประสบกับการตาย คือลักษณะที่ร่างกายไม่มีชีวิตอยู่ต่อไปได้อีกกล่าวคือเมื่อบุคคลจะถึงซึ่งการตายนั้นย่อมต้องมีอาการเข้าตริทูตคือลักษณะบอกการตายจะมีอาการตามืดมัวมองไม่เห็นอะไรเลย หูก็ไม่ได้ยินหมดทั้งความรู้สึกและอารมณ์ความนึกคิด มีลักษณะคล้ายนอนหลับสลั่ยไปขณะบุคคลถึงแก่การตายจะไม่หายใจ หัวใจจะหยุดเต้นไม่ทำงาน ประสาทและสมองจะค่อย ๆ หมดความรู้สึกอันเป็นวาระสุดท้ายของชีวิตซึ่งการตายของมนุษย์นี้มีสาเหตุหลายประการ

สาเหตุของการตาย

สำหรับทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นเป็นทัศนะที่ยอมรับว่าสรรพสิ่งในโลกนี้ย่อมเป็นไปด้วยหลัก ๓ ประการคือ เหตุ ปัจจัย และผล กล่าวคือทุกอย่างไม่สามารถที่จะเป็นไปไม่ได้โดยลำพังจะต้องเป็นไปภายใต้กฎเกณฑ์ที่ว่าสรรพสิ่งต้องอิงอาศัยกันตามหลักการแห่ง อิทัปปัจจยตา ว่า

เมื่อสิ่งนี้มี	สิ่งนี้จึงมี
เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น	สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
เมื่อสิ่งนี้ไม่มี	สิ่งนี้จึงไม่มี
เพราะสิ่งนี้ดับไป	สิ่งนี้จึงดับไป ^{๓๒}

กล่าวคือสรรพสิ่งทั้งหลายจะเป็นไปได้ด้วยการอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นโดยมีความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลที่ไม่อาจจะแยกจากกันได้ คือ เมื่อมีเหตุ มีปัจจัย(คือสิ่งสนับสนุนเหตุ)ก็จะก่อให้เกิดผล จะไม่มีอะไรเกิดโดยไม่มีการอิงอาศัยผลโดยเด็ดขาด ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงการตายจึงเป็นไปไม่ได้ที่จะต้องไม่มีเหตุ เพราะการตายก็เป็นหนึ่งในกระบวนการที่ตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของความเปลี่ยนแปลง (อนิจจลักษณะ) ของกฎสามัญญลักษณะ คือ ไตรลักษณ์ โดยการตายในทรรศนะของพระพุทธศาสนานั้นมีสาเหตุที่เราสามารถจะนำมาพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

๑) สาเหตุของการตายที่เกิดจากกฎของธรรมชาติ คำว่า กฎธรรมชาติในที่นี้ หมายถึง กฎที่เป็นแกนกลางของความจริงของสรรพสิ่งในโลกนี้ที่จะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์นั้นโดยที่ไม่มีสิ่งใดที่จะหักล้างกฎเกณฑ์นั้นได้เลย กฎเกณฑ์เป็นสาเหตุของการตายอันเป็นกฎธรรมชาตินั้นก็คือ กฎเกณฑ์เรื่อง อิทัปปัจจยตา ที่กล่าวถึงเหตุและผลดังกล่าวมาแล้ว คือเมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ไม่มีสิ่งนี้ก็ไม่มี หมายความว่า สรรพสิ่งนั้นต้องตกอยู่ในธรรมชาติ คือ เกิดแก่ เจ็บ และตายกันอย่างทั่วถ้วน กล่าวคือเมื่อมีการเกิด การแก่เจ็บ และตาย จึงเป็นเรื่องที่จะต้องตามมาจะพบว่ากฎธรรมชาติกับกระบวนการของชีวิตนั้นเป็นเรื่องเดียวกันกล่าวคือ เพราะมีการเกิดดังนั้นจึงต้องมีการแก่การเจ็บการตายและการเกิดนั้นแม้ว่าจะต้องมีเหตุก่อนจึงมีได้ กล่าวคือ ต้องมีการอยู่ร่วมกันของบิดามารดาและมีสัตว์มาเกิดการเกิดจึงมีได้ แต่การตายนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่แน่นอนคือเป็นที่สุดของชีวิต คือต้องตายแน่ ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าการตายมีมาพร้อมกับการเกิดเมื่อนำหลักการของกฎธรรมชาติมาอธิบายก็จะพบว่าเมื่อมีการเกิดแล้วการแตกดับหรือการตายก็จะมีขึ้นมาเช่นกัน ดังนั้น สาเหตุที่แท้ของการตาย

^{๓๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล, ภาค ๒ ตอน ๑, หน้า ๒.

^{๓๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๓๙.

คือมาจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้เองและจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้ เราก็สามารถที่จะนำไปอธิบายสาเหตุของการตายจากหลักการอื่นๆ ของพระพุทธศาสนาได้ เช่น เรื่องไตรลักษณ์ เรื่องกรรม เป็นต้น โดยหลักการเหล่านี้ก็ถือว่าเป็นหลักการที่เป็นตัวขยายเรื่อง อิทัปปัจจยตา แพบทั้งสิ้น

๒) สาเหตุของการตายที่เกิดจากปัจจัยเฉพาะอื่น ๆ สาเหตุของการตายที่เกิดจากปัจจัยเฉพาะอื่น ๆ การตายนั้นเมื่อถึงเวลาหรือถึงที่แล้วก็ตายก็มี และเมื่อยังไม่ถึงเวลาหรือถึงที่ก็มี พุทธศาสนาจำแนกสาเหตุของการตายหรือที่เรียกในภาษาบาลีว่า มรณุปตติ แปลว่า การเกิดขึ้นแห่งการตาย ไว้ ๔ ประการ คือ มีรายละเอียดดังนี้ (๑) อายุขยมรณ ตายโดยสิ้นอายุหมายความว่าสัตว์ทั้งหลายต้องตายโดยสิ้นอายุเพราะสัตว์ทุกชนิดย่อมจะมีชีวิตอยู่ภายในขอบเขตของอายุขัย สัตว์ทั้งหลายมีอายุมากบ้างน้อยบ้าง เมื่อผ่านพ้นวัยทารก วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยกลางคนไปแล้วก็สู่วัยชราจากแรกเริ่มชราไปหาชรามากที่สุด ท้ายที่สุดก็สิ้นอายุ เรียกว่า ตายเพราะสิ้นอายุ (๒) กมมกขยมรณ ตายโดยสิ้นกรรม หมายถึงว่า การที่สัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นมาและเป็นไปต่าง ๆ นา ๆ นั้นอาศัยกำลังของกรรมหล่อเลี้ยงหรือสนับสนุนไว้ หากหมดกำลังของกรรมเมื่อใดผู้นั้นก็จะถึงแก่การตาย (๓) อุภยกขยมรณ ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรม ข้อนี้หมายความว่า บุคคลถึงแก่การตายด้วยเหตุทั้ง ๒ คือ สิ้นอายุ แก่เฒ่า อายุมาก ร่างกายก็หมดกำลังที่จะอยู่ต่อไปได้ทั้งกรรมที่สนับสนุนให้คงชีวิตอยู่ก็หมดลงด้วย (๔) อุปฺปจฺเจตมรณ ตายเพราะอุบัติเหตุ หมายถึง การตายของผู้มีอายุยังไม่ครบกำหนดหรือยังไม่ถึงอายุขัยและยังไม่สิ้นกรรมแต่ผู้นั้นก็มาเสียชีวิตลงก่อนอายุจะด้วยอุบัติเหตุต่าง ๆ แต่กระนั้นการตายในลักษณะนี้ก็อาศัยกรรมแต่อดีตเป็นแรงส่งให้เกิดขึ้นได้เช่นกัน^{๓๓} การตายที่มาจากสาเหตุประการแรกจัดเป็นกาลมรณะ ส่วนการตายที่มาจากสาเหตุประการสุดท้ายเป็น อกาลมรณ

สำหรับการตายทั้ง ๔ ประการนี้ มีการเปรียบเทียบไว้กับดวงประทีปที่ใช้น้ำมันกล่าวคือ ชีวิตทั้งหลายเปรียบเหมือนประทีปหรือโคมไฟที่อาศัยน้ำมันธรรมดาโคมไฟที่อาศัยน้ำมันนั้นไฟจะดับได้ก็ด้วยเหตุ ๔ ประการ^{๓๔} เราสามารถที่จะเปรียบเทียบสาเหตุของการตายทั้ง ๔ ประการ ดังมีรายละเอียดดังนี้

๑) เพราะเหตุที่หมดน้ำมัน เมื่อโคมไฟหมดน้ำมันไฟจะดับ หมายถึง ชีวิตทั้งหลายจะถึงแก่การตายเมื่อสิ้นอายุ

๒) เพราะเหตุที่หมดไส้ เมื่อโคมไฟหมดไส้ไฟจะดับ หมายถึง ชีวิตทั้งหลายเมื่อสิ้นกำลังของกรรมที่จะสนับสนุนให้ชีวิตคงอยู่แล้วก็จะถึงแก่การตาย

๓) เพราะเหตุที่หมดทั้งน้ำมันและหมดไส้ เมื่อโคมไฟหมดทั้งน้ำมันและหมดไส้หมายความว่า ชีวิตทั้งหลายต้องดับสลายไปเพราะหมดอายุและกำลังของกรรมที่จะให้คงอยู่

๔) เพราะเหตุที่มีอุบัติเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เมื่อโคมไฟถูกลมพัดดับหมายความว่า ในกรณีที่ยังไม่สิ้นอายุและยังไม่สิ้นกรรมแต่ต้องตายด้วยได้รับอุบัติเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง

^{๓๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธัมมตถสังคหบาลี และอภิธัมมตถภาววิฎฐิกา ฉบับแปลไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐๔, ๒๔๖ - ๒๕๗.

^{๓๔} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ, เล่ม ๒ ปริเฉทที่ ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, ๒๕๓๔), หน้า ๒๙๐ - ๒๙๓.

สำหรับในข้อ ๑,๒,๓ นั้นตายเพราะถึงเวลาที่จะต้องตายสำหรับในข้อ ๔ นั้นที่ผู้ตายยังไม่ถึงคราวที่จะต้องตายแต่ก็ได้ตายลงไปเพราะเหตุในปัจจุบัน ซึ่งธรรมที่เป็นเหตุที่ทำให้บุคคลมีอายุสั้นหรือมีอายุยืนนั้นมิกกล่าวไว้ในปฐมนายุสสาสูตร และ ทุติยนายุสสาสูตร คือ

ในปฐมนายุสสาสูตร^{๓๕} ธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลเป็นผู้มีอายุสั้นมี ๕ ประการ คือ

๑) ไม่ทำสิ่งที่ป็นสัปปายะ ไม่รู้จักวิธีการที่ทำให้ตนเกิดความสุขสบายมีความสุขมีความปลอดภัยกับชีวิต

๒) ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่ป็นสัปปายะ เป็นผู้ที่ขาดความคิดที่ถูกต้องว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ หรือสิ่งใดควรมีมากมีน้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

๓) บริโภคสิ่งที่ย่อยยาก ไม่รู้จักประเภทของอาหารที่เกิดความสุขสบายต่อร่างกายเพราะอาหารบางอย่างย่อยง่าย อาหารบางอย่างย่อยยากจึงเป็นเหตุทำให้อายุสั้นได้

๔) เทียวในเวลาไม่สมควรในเวลาวิกาล ในที่มีอันตราย ในที่ห้ามเข้าหรือที่ไม่ควรเข้าเช่น สถานที่มียาพิษ สถานที่มีวัตถุระเบิด สถานที่มีโจร และสถานที่มีบุคคลไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม

๕) ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ไม่ตั้งอยู่ในหลักคุณธรรม เช่น ไม่เคยให้ทาน ไม่เคยรักษาศีล ไม่เคยบำเพ็ญภาวนา จึงเป็นผู้ประมาทในการดำเนินชีวิตอยากทำสิ่งใดก็ทำตามความอยากโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องอันเป็นเหตุทำให้เกิดความทุกข์ต่อตนและคนอื่นและเป็นชีวิตที่ขาดหลักยึดจึงเป็นเหตุให้มีอายุสั้น

ในทุติยนายุสสาสูตร^{๓๖} ธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลเป็นผู้มีอายุสั้นมี ๕ ประการ คือ

๑) ไม่ทำสิ่งที่ป็นสัปปายะ ไม่รู้จักวิธีการที่ทำให้ตนเกิดความสุขสบาย มีความสุข มีความปลอดภัยกับชีวิต

๒) ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่ป็นสัปปายะ เป็นผู้ที่ขาดความคิดที่ถูกต้องว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำหรือสิ่งใดควรมีมากมีน้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

๓) บริโภคสิ่งที่ย่อยยาก ไม่รู้จักประเภทของอาหารที่เกิดความสุขสบายต่อร่างกายเพราะอาหารบางอย่างย่อยง่าย อาหารบางอย่างย่อยยากจึงเป็นเหตุทำให้อายุสั้นได้

๔) ทุศีล ไม่รู้จักรักษาศีล (ศีล ๕) ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติเบื้องต้นที่จะทำให้ชีวิตสงบสุข ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประมาท

๕) มีปาปมิตร(มิตรชั่ว) คบคนชั่วเป็นมิตร คือคนที่ชอบลักขโมย คนชอบเที่ยวกลางคืน คนที่ไม่ทำมาหากิน ไม่แสวงหาความรู้ไม่ชอบเรียนหนังสือเอาแต่เที่ยวเตร่ กินเหล้าเมายา เกรพาลชอบหาเรื่องผู้อื่น

ในปฐมนายุสสาสูตร^{๓๗} ธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลเป็นผู้มีอายุยืนมี ๕ ประการ คือ

๑) ทำสิ่งที่ป็นสัปปายะ รู้จักแสวงหาสิ่งที่ทำให้เกิดความสุขเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและมีความสุขเจริญก้าวหน้า

^{๓๕} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๕/๒๐๕.

^{๓๖} อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๖/๒๐๖.

^{๓๗} อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๕/๒๐๕.

๒) รู้จักประมาณในสิ่งที่เป็นสัพปาเยะ สิ่งที่คุณแสวงหานั้นมีปริมาณที่พอประมาณไม่มากเกินไปและน้อยเกินไปแต่อยู่ในความพอดีต่อความต้องการในชีวิต

๓) บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย รู้จักสิ่งที่มีคุณต่อร่างกายไม่เป็นพิษไม่ทำให้ร่างกายเกิดความทุกข์

๔) เทียวในเวลาที่เหมาะสม สามารถจัดเวลาให้ถูกต้องเหมาะสม ควรไม่ควร

๕) ประพฤติพรหมจรรย์ มีการประพฤติอยู่ในศีลธรรมอันดีงามและครองตนด้วยความดีงามโดยไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น

ในพุทธยอนายุสสาสูตร^{๓๘} ธรรมที่เป็นเหตุให้คุณให้คุณอายุยืนมี ๕ ประการ คือ

๑) ทำสิ่งที่เป็นสัพปาเยะ รู้จักแสวงหาสิ่งที่ทำให้เกิดความสบายเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและมีความเจริญก้าวหน้า

๒) รู้จักประมาณในสิ่งที่เป็นสัพปาเยะ สิ่งที่คุณแสวงหานั้นมีปริมาณที่พอประมาณไม่มากเกินไป และน้อยเกินไปแต่อยู่ในความพอดีต่อความต้องการในชีวิต

๓) บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย รู้จักสิ่งที่มีคุณต่อร่างกายไม่เป็นพิษ ไม่ทำให้ร่างกายเกิดความทุกข์

๔) มีศีลรักษาศีล(ศีล ๕) ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติเบื้องต้นที่จะทำให้ชีวิตสงบสุขดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท

๕) มีกัลยาณมิตร(มิตรดี) คบคนดีเป็นมิตร คือ คนที่ขยันทำมาหากินแสวงหาความรู้คบบัณฑิต คนที่รักษาศีลปฏิบัติธรรม

สรุปได้ว่า สาเหตุการตายในลักษณะต่างๆ ของบุคคลและสัตว์ทั้งหลายพบว่าอำนาจของผลกุศลกรรมและอกุศลกรรมของแต่ละบุคคล สัตว์ที่ได้สร้างไว้และเมื่อถึงคราวที่ผลกรรมนั้นให้ผล ก็ย่อมทำให้เป็นไปในลักษณะต่าง ๆ อาจได้รับกรรมหนักบ้าง เบาบ้างมีอายุยืนบ้างอายุสั้นบ้าง ตามกรรมที่ได้กระทำไว้

๒.๑.๕ คุณและโทษของความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องความตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่าทั้งหมดจะพบว่าพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนหรือการอธิบายเกี่ยวกับคุณและโทษของการตาย ดังนี้

คุณของความตาย

การตายที่เป็นประโยชน์ชั้นสูงสุดของชีวิตคือการตายโดยไม่ต้องกลับมาเกิดอีกคือตัดวงจรการเวียนว่ายตายเกิด ได้แก่ กิเลส กรรม วิบาก เป็นเหตุให้สร้างภพสร้างชาติอยู่ตลอดเวลาหลักคำสอนพระพุทธศาสนาสอนให้ชาวพุทธได้ศึกษาเรียนรู้ในเรื่องกิเลส กรรมและวิบาก และให้หมั่นประพฤติปฏิบัติธรรม เชื่อมั่นในหลักธรรมคุณงามความดี แต่ทุกอย่างจะเกิดเป็นมรรคเป็นผลได้ คือจะขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยแห่งการประพฤติปฏิบัติของบุคคลนั้นชีวิตจะดำรงอยู่ได้ต้องประกอบด้วยร่างกายจิตใจ ซึ่งดำเนินต่อไปอย่างไม่มีสิ้นสุด คือ มีการเวียนเกิดเวียนดับตามเหตุปัจจัย คือ มีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน หรือมีกิเลสครอบงำ และกิเลสเป็นเหตุให้กระทำความกรรมและกรรมเป็นเหตุให้เกิดวิบากหมุนเวียนเป็นวงจรอย่างไม่มีสิ้นสุด และการตายนั้นก็ถือว่าเป็นความจริงอย่างหนึ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญเมื่อเราจะต้องเผชิญอยู่แล้วก็ควรรู้จักปฏิบัติต่อมันอย่างถูกต้องให้เกิดผลดีมากที่สุดและเกิดโทษน้อยที่สุด ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้รู้จักระลึกถึงการตาย ที่เรียกว่า “มรณัสสติ” เพื่อให้เกิด

^{๓๘} อย. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๖/๒๐๖.

การคิด การทำในใจพิจารณาถึงธรรมชาติแห่งการตายให้มีประสิทธิภาพสูงสุด จากการศึกษาคัมภีร์ พระพุทธศาสนา อาจกล่าวโดยสรุปถึงประโยชน์ของการตายได้ว่า

๑) เป็นอนุสสติในการพิจารณาเพื่อให้เข้าถึงสัจธรรม เช่นในสมัยพุทธกาล พระกัศยปโคตรมีเถรี เอตทัคคะเลิศทางผู้ทรงจิตรเศร้าหมอง ครั้นเมื่อบุตรของนางตาย นางอุ้มร่างบุตรไปถามหายาเพื่อรักษา บุรุษผู้หนึ่งแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำให้นางไปหาแม่ลัดพันธุ์ผู้ฝึกกาจากเรือนของคนที่ไม่ใคร่เคยตาย นางเที่ยวตระเวนถามหาแม่ลัดพันธุ์ผู้ฝึกกาคนนั้น ผลที่สุดก็หาไม่ได้ตั้งใจปรารถนา นางจึงทิ้งศพของบุตรไว้ในป่าช้า หลังจากนั้นนางจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า “การตายนั่นเป็นธรรมยั่งยืนสำหรับสัตว์ทั้งหลายด้วยว่า มัจจุราชนครคราสัตว์ทั้งหมดผู้มีอหยาตย์ยังไม่เต็มเปี่ยมแน่นแลลงในสมุทรคืออบายดุจห้วงน้ำใหญ่ฉะนั้น มฤตยูย่อมพาชนผู้มีมาในบุตรและสัตว์ของเลี้ยงผู้มีใจชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ ไปดุจห้วงน้ำใหญ่พัดชาวบ้านผู้หลับไหลไป ฉะนั้น”^{๓๙} เมื่อตรัสจบนางกัศยปโคตรมี ก็บรรลู่โสดาปัตติผลนางได้อุปสมบทและบรรลู่เป็นพระอรหันต์ หรือ ภริยานางปฎาจารา เมื่อสามี บุตร บิดา มารดาและพี่ชายของนางได้ตายลงในเวลาอันใกล้เคียงกัน ทำให้นางเสียใจมากถึงกับคุมสติไม่ได้เดินผ้าหลุดลุ่ยไปยังที่ต่าง ๆ โดยไม่อายุใคร จนกระทั่งนางได้พบพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสสอนจนนางมีสติดีขึ้น แล้วพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ปฎาจารา ขึ้นชื่อว่าปิยชนมีบุตร เป็นต้น ไม่อาจเพื่อเป็นที่ด้านทาน เป็นที่พึ่งหรือเป็นที่ป้องกันของผู้ไปสู่ปรโลกได้ เพราะฉะนั้น บุตรเป็นต้นเหล่านั้นถึงมีอยู่ ก็ชื่อว่าไม่มีทีเดียว ส่วนบัณฑิตชำระศีลแล้ว ควรชำระการที่ยังสัตว์ให้ถึงนิพพานของตนเท่านั้น”^{๔๐} หลังจากนั้นนางได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลได้อุปสมบท แล้วต่อมานางได้บรรลู่อรหันต์

สรุปได้ว่า เมื่อบุตร ของนางกัศยปโคตรมีตาย สามี บุตร บิดา มารดาและพี่ชายของนางปฎาจาราตาย จึงเป็นเหตุให้นางทั้งสองได้พบพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรม ได้อุปสมบทและได้บรรลู่อรหันต์ คือ เข้าถึงสัจธรรม

๒) การตายเป็นเครื่องเตือนสติให้เราไม่ประมาท พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำให้นำเรื่องการตายมาเป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้ประมาทโดยตรัสถึงการตายว่า “จะมีเกิดขึ้นแก่มนุษย์ทุกคน แม้ขณะที่เคี้ยวข้าวคำหนึ่งกลืนกิน แม้ขณะที่หายใจเข้าและหายใจออกหรือหายใจออกแล้วหายใจเข้า”^{๔๑} และตรัสว่า “สิ่งที่จะทำให้มนุษย์ตายมีมาก กุฬิฆัฏเรากก็ได้ แมงป่องต่อยเรากก็ได้หรือตะขาบกัดเรากก็ได้เพราะเหตุนี้เราพึงตาย เราพึงมีอันตราย เราพึงพลาดหล่นก็ได้ ภัตตาหารที่เรากินแล้วไม่ย่อยก็ได้ ดิของเราพึงกำเริบก็ได้ เสมหะของเราพึงกำเริบก็ได้ หรือลมมีพิษเพียงดังศาตราของเราพึงกำเริบก็ได้ เพราะเหตุนี้เราพึงตายเราพึงมีอันตรายนั้น”^{๔๒} เพราะฉะนั้นเราพึงไม่ประมาทในชีวิตเร่งชวนชวนทำสิ่งที่ควรทำเสียโดยไม่ต้องรอให้มีสิ่งอื่นมากระตุ้นให้เราทำ ใช้คุณธรรมการตายนี้แหละเป็นเครื่องกระตุ้นให้ทำความดี ไม่ประกอบไปด้วยความโลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่ประกอบไปด้วยความพยายาบาปต่อผู้อื่นไม่ประกอบด้วยความหลงผิดต่างๆ โดยยึดพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “

^{๓๙} สำนักงานมหาบัณฑิตวิทยาลัย, พระอัมมปัทมสูตรกถาแปล ภาค ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาบัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑๖-๒๑๗.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

^{๔๑} อ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๙/๔๔๖.

^{๔๒} อ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๒๐/๔๔๗.

ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะความประมาทเป็นทางแห่งการตาย คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าย่อมไม่ตาย คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว”^{๔๓}

๓) การตายสามารถเป็นอุปกรณ์หรือสื่อในการสอน เช่น กรณีศพของนางสิริมา หญิงสาวผู้เลอโฉมน้องสาวหมอชิว นางสิริมาเป็นหญิงสาวที่มีรูปร่างงดงามมากเป็นที่ถูกใจของบรรดาบุรุษทั้งหลายไม่เว้นแม้แต่ภิกษุแต่พอนางตายลง พระพุทธองค์รับสั่งให้ตักลงโฆษณาว่า “ใครให้ทรัพย์ ๒๕๐ - ๒๐๐ - ๑๐๐ - ๕๐ - ๒๕ กหาปณะจนกระทั่งให้เปลาก็ไม่มีใครปรารถนา พระพุทธเจ้า จึงยกศพของนางสิริมาเป็นสื่อในการสอนธรรมแก่พุทธบริษัทที่มุ่งดูศพนางสิริมา ว่า “ จงดูสภาพที่ตกแต่งอย่างสวยงาม แต่มีกายอันเป็นเผละ มีกระดูกเป็นโครงร่างอันกระสับกระส่ายที่มหาชนหวังดาร์กันมาก ซึ่งไม่มีความยั่งยืนตั้งมั่น”^{๔๔}นางสิริมาคนนี้เป็นหญิงมาตุคามที่เป็นที่รักของมหาชน ในกาลก่อน ชนทั้งหลายในพระนครนี้ พวกกันให้ทรัพย์พันหนึ่งแล้วได้(อภิมรณ) วันหนึ่ง แต่บัดนี้แม้ผู้ที่รับเอาเปลาก็ไม่มี กรณีของพระมหากาล พระมหากาลพิจารณาศพกุลธิดากุลธิดาคนหนึ่ง ได้ทำกาละในเวลาเย็น ซึ่งยังมีทันเหี่ยวแห้งชูบชิต เพราะพยาธิกำเริบขึ้นในครู่เดียวนั้น พวกญาติห้ามศพกุลธิดานั้นไปสู่ป่าช้าในเวลาเย็น พร้อมด้วยเครื่องเผาต่างๆ มีพินและน้ำมันเป็นต้น ให้ค่าจ้างแก่หญิงเฝ้าป่าช้า ด้วยคำว่า “ จงเผาศพนี้” ดังนี้แล้วมอบ (ศพ) ให้แล้วลัทธิไปนางเปลื้องผ้าห่มของกุลธิดานั้นออกแล้ว เห็นสรีระซึ่งตายเพียงครู่เดียวนั้นแสนประณีต มีสีดังทองคำ จึงคิดว่า “ อารมณ์นี้ควรจะแสดงแก่พระผู้เป็นเจ้า” แล้วไปไหว้พระเถระให้ไปพิจารณาเมื่อพระเถระพิจารณาตั้งแต่ฝ่าเท้าถึงปลายผมแล้ว พูดว่า “ นางพึงใส่รูปนั้นในไฟ ในกาลที่รูปนั้นถูกเปลวไฟใหญ่ลวกแล้ว จึงบอกแก่ข้าพเจ้า เมื่อนางทำอย่างนั้นจึงแจ้งแก่พระเถระ พระเถระไปพิจารณา ในที่ถูกเปลวไฟกระทบแล้ว ๆ สีแห่งสรีระได้เป็นดังแม่โคต่าง เท้าทั้ง ๒ หงิกห้อยลง มือทั้ง ๒ กำเข้า หน้าผากได้มีหนังปกแล้ว พระเถระพิจารณาว่า “สรีระนี้เป็นธรรมชาติทำให้ไม่วายกระสันแก่บุคคลผู้ดูแลอยู่ในบัดเดียวนี้อย่าง แต่บัดนี้(กลับ) ถึงสิ้นถึงความเสื่อมไปแล้ว ” เมื่อพิจารณาถึงความสิ้นและความเสื่อมอยู่ กล่าวคาถาว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข ” เจริญวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย^{๔๕}

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาได้อธิบายถึงคุณค่าของความตายไว้ในลักษณะของ ๑) เป็นอนุสติในการพิจารณาเพื่อให้เข้าถึงสังขาร ๒) การตายเป็นเครื่องเตือนสติให้เราไม่ประมาท ๓)การตายสามารถเป็นอุปกรณ์หรือสื่อในการสอน ซึ่งถือว่าเป็นกรอบที่จะพยายามอธิบายให้เข้าใจถึงคุณค่าหรือคุณประโยชน์ที่จะพึงได้รับจากการตาย ซึ่งโดยมากคนทั่วไปมักจะเห็นว่าความตายเป็นเรื่องของความโศกเศร้า แต่พระพุทธศาสนาก็ได้พยายามที่จะสอนให้มนุษย์รู้และเข้าใจถึงมุมมองเรื่องความตายที่แปลกไปจากความคิดและความเข้าใจแบบเดิมๆของคนทั่ว ๆ ไป

^{๔๓} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

^{๔๔} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๑๔๗/๗๗.

^{๔๕} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, พระธรรมปิฎกธรรมาแปด ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙๕-๙๖.

โทษของความตาย

จากการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นเรื่องความตายมาทั้งหมดจะพบว่าความตายหรือการตายของสรรพสิ่งโดยเฉพาะแล้วก็คือสัตว์ที่มีชีวิตที่มีปกติในการเป็นสัตว์ที่รักตัวกลัวตาย ความตายที่ปรากฏย่อมจะเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาเพราะความตายนั้มนำมาซึ่งความเศร้าโศกนันทนาการ จากการศึกษาทั้งหมดสามารถที่จะพิจารณาถึงโทษของความตายได้ดังต่อไปนี้^{๔๖}

๑) ความตายคือความทุกข์ โดยความทุกข์นี้ก็คือ การที่มนุษย์หรือสัตว์จะต้องถูกความตายพรากไปจากพ่อแม่พี่น้องผู้ที่เป็นที่รักของตนไปทั้งนี้เพราะความตายนั้มนคือ ความยุติความเคลื่อนไหว ความทำลายไป ความหายไป ความตายกล่าวคือมฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งชั้นธั ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ จากหมู่สัตว์^{๔๗} ดังนั้นการที่ความตายมีธรรมชาติในการพรากชีวิตของมนุษย์จากสิ่งทีรัก ซึ่งพระพุทธรองค์ได้ตรัสไว้ว่าภูเขาใหญ่แล้วด้วยศิลาจตุรพักต กัลลภสัตว์มาโดยรอบทั้ง ๔ ทิศแม้นันใด ชราและการตาย (มัจจุ)ก็ฉนั้น ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งหลาย คือ พวกกษัตริย์พวกพราหมณ์ พวกแพศย์พวกศูทร พวกจันฑาล และคนเทมุลฝอย ไม่เว้นใคร ๆ ไ่วเลย ย่อมย่ำยเสียสิ้น ณ ที่นั้นไม่มียุทธภูมิสำหรับพลช้างพลม้า ไม่มียุทธภูมิสำหรับพลรถ ไม่มียุทธภูมิสำหรับพลราบ และไม่อาจจะเอาชนะแม้ด้วยการรบหรือด้วยมนต์หรือด้วยทรัพย์

ในปฐมอายุสูตรพระพุทธรเจ้าตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า “อายุของมนุษย์ทั้งหลายนี้น้อยนัก จำต้องไปสู่สัมปรายภพ ควรทำกุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์ สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายไม่มี คนที่มีอายุนาน อยู่ได้ก็เพียงร้อยปี หรือจะอยู่เกินไปได้บ้าง ก็มีน้อยควรประพฤติเหมือนกับคนที่ถูกไฟไหม้ ศีรษะฉนั้น การไม่มาแห่งการตายไม่มีเลย” และในทุติยอายุสูตร พระพุทธรเจ้าตรัสสอนว่า วันคืนผ่านพ้นไป ชีวิตย่อมรุกรันไป อายุของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมสิ้นเปลืองไป ดุจน้ำแห่งแม่น้ำน้อยฉนั้น”^{๔๘}

นอกจากนั้นความตายยังเป็นความทุกข์ตามแนวทางของคำอธิบายเกี่ยวกับกฎธรรมชาติคือกฎปฏิจจสมุปบาท ที่เห็นว่าความตายเป็นความทุกข์ประการหนึ่งและถ้ามนุษย์สามารถยุติกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับความตายได้ก็ย่อมจะประสบกับความสุขอย่างนิรันดร์เพราะนั่นหมายถึงการหลุดพ้นจากกิเลส ฉนั้น เมื่อพิจารณาจากกรณีดังกล่าวนี้เราจะพบว่าความตายย่อมเป็นทุกข์ทั้งในแง่ของ (๑)ทุกข์อันเนื่องมาจากความเศร้าโศกเพราะการพลัดพรากจากสิ่งทีรักที่ห่วงใย เพราะโดยปกติมนุษย์เรามักจะยอมรับเรื่องการพลัดพรากอย่างไม่มีวันกลับของชีวิตคนทีรักไม่ได้ ฉนั้นความทุกข์ในแง่นี้จึงถือเป็นความทุกข์ในเชิงจิตวิทยาหรือความทุกข์ที่เป็นไปทางกายภาพ(Suffering on the physical object) และนอกจากนั้นความตายยังเป็นความทุกข์ในประการต่อมาคือ (๒) เป็นความทุกข์ที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ คือ กฎเกณฑ์ที่แม้ไม่ปรากฏในรูปธรรมมากนักแต่ความตายก็ถือว่าเป็นความทุกข์เพราะเป็นกฎเกณฑ์ที่ไม่มีสิ่งใดในโลกจะหลีกเลี่ยงได้เลย^{๔๙}

๒) ความตายเป็นสิ่งที่ตัดรอนการทำความดี ประการต่อมาที่จะต้องศึกษาก็คือ

^{๔๖} พระมหาบุญมี มาลาวชิโร,พระพุทธรศาสนากับความตาย,(กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้าวิชาการ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๕๗.

^{๔๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล, ชุด ๙๑ เล่ม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๙๘.

^{๔๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๕-๑๕๖/๑๔๔-๑๔๖.

^{๔๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๕-๑๕๖/๑๔๔-๑๔๖.

ความตายนั้นถือเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดโทษอันสืบเนื่องมาจากความตายเป็นสิ่งที่เข้ามาตัดรอนการทำความดี เพราะหากมนุษย์ไม่ตายอาจจะมีโอกาสในการสร้างความดี เพราะถ้าหากเราพิจารณาจากสาเหตุของความตายในคัมภีร์ก็จะพบว่าความตายนั้นมีสาเหตุอยู่หลายประการคือ ในกรอบแรกสามารถแบ่งสาเหตุการตายออกเป็น ๒ ประการ คือ ๑) กาลมรณะ คือ การตายตามกาล ๒) อกาลมรณะคือ การตายเมื่อยังไม่ถึงเวลาที่จะต้องตาย^{๕๐}

ส่วนในกรอบที่สองสามารถแบ่งย่อยสาเหตุของความตายออกเป็นอีก ๔ ประการ คือ ๑) อายุขยมรณ หมายถึง ตายเพราะสิ้นอายุ ๒) กมมขยมรณ หมายถึง ตายเพราะสิ้นกรรม๓) อุภยขยมรณ หมายถึง ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรมทั้งสอง ๔) อุปัจเจกมรณ ตายเพราะประสบอุบัติเหตุ ขณะที่อายุและกรรมยังไม่ถึงกำหนด^{๕๑}

สรุปได้ว่า จากการพิจารณาสาเหตุของความตายมาทั้งหมดจะพบว่าความตายหรือการตายนั้นในบางคราวก็เป็นไปตามระยะเวลา แต่ก็มีบางคราวที่ไม่เป็นไปตามระยะเวลา และการที่มนุษย์หรือสัตว์ตายลงไปในขณะที่ยังไม่ถึงเวลานั้นย่อมแสดงให้เห็นว่า ถ้าหากคนที่ยังไม่ถึงเวลาตายนั้นยังมีชีวิตอยู่ก็สามารถที่จะสร้างกุศล แต่เมื่อเขาตายลงไปย่อมเป็นสาเหตุที่สำคัญทำให้เขาหมดโอกาสในการทำความดี ดังนั้น ความตายจึงมีโทษคือเป็นสาเหตุหรือเป็นสิ่งที่ตัดรอนโอกาสในการทำความดีของผู้ที่มีโอกาสในการทำความดีอยู่

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมอุปนิกจศพในครั้งพุทธกาล

๒.๒.๑ พิธีกรรมอุปนิกจศพของพระบรมศพของพระพุทธเจ้า

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วพระอานนท์ได้ไปแจ้งข่าวแก่พวกภิกษุสงฆ์ให้ได้ทราบ เมื่อทราบแล้ว พวกภิกษุสงฆ์ผู้ครองกุสินาราได้รับเป็นธุระหน้าที่ในการจัดการพระบรมศพตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า หน้าที่ปฏิบัติต่อพระสรีระไม่ใช่หน้าที่ของภิกษุ แต่เป็นหน้าที่ของพระราชา ขมารวาส และพราหมณ์ผู้ศรัทธาในเราจักทำเอง^{๕๒} โดยเจ้ามัลลกษัตริย์ได้ประกอบพิธีดังเช่นพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ ตามคำแนะนำของพระอานนท์ที่ได้กราบทูลถามพระพุทธองค์ก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

ทรงให้ผ้าไหมห่อพระสรีระของพระพุทธเจ้า เสร็จแล้วห่อด้วยผ้าสีสุทธี แล้วจึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้จนห่อพระสรีระของพระพุทธเจ้าด้วยผ้า และผ้าสีได้ ๑,๐๐๐ ชั้นแล้ว อัญเชิญพระสรีระลงในรางเหล็กเติมน้ำมันเต็ม แล้วใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้วทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วยกพระสรีระของพระพุทธเจ้าขึ้นสู่จิตกาธาน^{๕๓}

ในการอัญเชิญพระสรีระของพระพุทธเจ้าสู่จิตกาธานนั้นได้เคลื่อนขบวนพระบรมศพตามความประสงค์ของเทวดา ว่าเราจะสักการะพระบรมศพของพระผู้มีพระภาคด้วยการพ้อนรำ ขับร้อง

^{๕๐}มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มลินทปัญหา**, แปลโดย มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๙๑.

^{๕๑}มหามกุฏราชวิทยาลัย, **อภิธัมมัตถสังคหบาลี และอภิธัมมัตถภาวีกา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔๗.

^{๕๒}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๔/๑๕๒.

ประโคนดนตรี ระเบียบดอกไม้ และของหอมอันเป็นทิพย์จะอัญเชิญพระสรีระไปทางทิศเหนือของเมือง แล้วอัญเชิญเข้าสู่เมืองทางทิศเหนือ อัญเชิญผ่านใจกลางเมืองแล้วออกสู่ประตูด้านทิศตะวันออกเสร็จแล้วจึงถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธเจ้าที่มกุฏพันธเจดีย์ของพวกเจ้ามัลละ ทางทิศตะวันออกของเมือง^{๕๓} เสร็จแล้วประมุขเจ้ามัลละ ๔ องค์ ทรงสนานพระเศียร และทรงพระภุชญาใหม่ แล้วทำการถวายพระเพลิงแต่ไม่อาจจุดไฟให้ติดได้ เพราะเป็นความประสงค์ของเทวดาที่ต้องการให้พระมหากัสสปะได้มาสักการะพระบรมศพ เมื่อพระมหากัสสปะและภิกษุ ๕๐๐ รูปเข้าไปยังมกุฏพันธเจดีย์ของเจ้ามัลละในกรุงกุสินาราส่งจิตกาธานแล้ว ห่มจีวรเฉวียงบ่า ประนมมือกระทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบ เปิดผ้าคลุมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าออก ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า เมื่อพระมหากัสสปะและภิกษุ ๕๐๐ รูป ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าเสร็จจิตกาธานพระเพลิงได้ไหม้พระสรีระของพระพุทธเจ้าเองโดยไม่มีใครติด^{๕๔} เมื่อพระเพลิงได้ไหม้พระอวัยวะไม่เหลือแม้แต่เกศาหรือเขม่า คงเหลือแต่พระบรมสารีริกธาตุและผ้าห่มหุ้มพระบรมศพในจำนวนทั้งหมด ๕๐๐ คู่ ถูกเผาไฟไหม้เพียง ๒ ผืนเท่านั้น คือผืนในสุด และนอกสุด หลังจากพระเพลิงได้ไหม้พระบรมศพแล้ว ความมหัศจรรย์ได้เกิดขึ้น คือท่อน้ำได้แห้งไหลมาจากอากาศ และน้ำได้พุ่งขึ้นจากไม้สาละดับจิตกาธาน^{๕๕} หลังจากนั้น เจ้ามัลละจึงได้นำน้ำหอมล้วนๆ มาดับจิตกาธาน หลังจากนั้นได้เก็บและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุไว้เพื่อเก็บไว้ก่อเจดีย์สักการะ

สรุปการจัดพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้าได้ดังนี้คือ

๑. จัดเตรียมผ้าใหม่ และสำลีสิริสุทรี

๒. ห่อพระบรมศพด้วยผ้าใหม่และสำลี ๕๐๐ คู่

๓. อัญเชิญพระสรีระใส่ในรางเหล็กแล้วเติมน้ำมันหอมแล้วปิดรางเหล็ก

๔. จัดเตรียมจิตกาธานด้วยไม้หอม

๕. อัญเชิญพระบรมศพออกนอกพระนครไปทางทิศเหนือของเมือง แล้วอัญเชิญเข้าสู่เมืองทางทิศเหนือ อัญเชิญผ่านใจกลางเมืองแล้วออกสู่ประตูด้านทิศตะวันออก แล้วประดิษฐานพระบรมศพ ณ มกุฏพันธเจดีย์ เพื่อรอการถวายพระเพลิง

๖. ทำประทักษิณรอบจิตกาธาน

๗. พิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

๘. พิธีดับจิตกาธาน

๙. พิธีเก็บและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

๑๐. สร้างสถูปเจดีย์ไว้สักการะ

๒.๒.๒ พิธีกรรมปาณกิจศพของพระพุทธบิดา

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดาได้เสด็จสวรรคตในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน พร้อมทั้งพระประยูรญาติมีพระนางมหาประชาบดีโคตรมี เป็นต้น เมื่อพระ

^{๕๓}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๘/๑๗๒.

^{๕๔}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๓-๒๓๔/๑๗๕.

^{๕๕}จันทร์ ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ : มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๒.

บรมศาสดาทรงทราบพระเจ้าสุทโธทนะเสด็จสวรรคตแล้วเกิดธรรมสังเวช จึงตรัสแก่พระสงฆ์ทั้งปวงว่า “ท่านทั้งหลายจงมองซึ่งพระพุทธรูปอันสวรรคตแล้ว อันว่าความตายนี้ไม่เว้นยอมทำลายชีพแห่งสัตว์ทั่วสิ้นเป็นธรรมดาจะเลือกหน้าก็หาไม่ได้” ในขณะนั้นพระประยูรญาติและพระบรมวงศ์ศานุวงศ์ต่างก็โศกาพิลาปปริเวทนาการพระพุทธรูปเจ้าทรงตรัสระงับความโศกาด้วย พระธรรมกถา อนิจจกถา แล้วทรงตรัสเรียกพระมหากัสปะเถระให้เป็นธุระในการจัดเตรียมที่จะถวายพระเพลิงพระบรมศพ คือ จิตกาธานว่า “ตถาคตกำหนดจะถวายพระเพลิงพระมหาบพิตรพุทธรูปดา ขอให้ท่านหาสถานที่อันควรแก่การฌาปนกิจนั้นเถิด”^{๕๖} พระมหากัสปะรับพุทธรูปมาแล้วพร้อมกับทั้งภิกษุและกษัตริย์สักกายะราชวงศ์ พร้อมหมู่มหาชนก็ไปสู่สถานที่อันควรจะกระทำการถวายพระเพลิง แล้วจัดแจงทำเชิงตะกอน ในขณะนั้นมีเหล่าเทพเทวดาในหมื่นโลกธาตุ มีท้าววชิราเนตรอิราชา เป็นประธาน ได้นำทิพย์กุฎาคารอันประกอบด้วยยอด ๕๐๐ ยอด กับทั้งวัตถุต่างๆ มีทิพย์จันทน์สุคันธชาติ มาร่วมทำจิตกาธานด้วย เมื่อพระมหาเถระทำจิตกาธานเสร็จแล้วก็กลับไปกราบพูลพระพุทธรูปเจ้าให้ทรงทราบ แล้วพระพุทธร่องค์ก็ทรงประกอบพิธีสงฆ์ถวายพระบรมศพ โดยทรงยกพระเศียรศพพระบิดาด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ แล้วทรงนำน้ำสุคนธสรงพระบรมศพ แล้วพระสารีบุตร ก็สรงน้ำพระบรมศพเช่นเดียวกัน หลังจากที่สรงน้ำพระบรมศพแล้วพระพุทธร่องค์ก็ทรงยกพระบรมศพพระบิดาใส่ลงในหีบแก้ว แล้วทรงยกพระหีบศพด้วยพระองค์เอง ไปสู่จิตกาธาน ต่อจากนั้นพระอมรินทริราชก็ทำการประทักษิณพระบรมศพรอบจิตกาธาน เสร็จแล้วจึงนำแก้วมณีมาแล้วปรารภถวายพระเพลิงพระบรมศพ แต่พระพุทธร่องค์ทรงตรัสห้ามว่า “ดูก่อนท้าวเทวราช อย่าพึงถวายพระเพลิงก่อนตถาคต เราจะทำการฌาปนกิจพุทธรูปดาของท่านทั้งปวง”^{๕๗} แล้วทรงถือซึ่งแก้วมณีโชติจากพระหัตถ์ท้าวสุธัมมบดี มาจุดพระเพลิงอันปรากฏจากแก้วมณีโชตินั้น ลำดับนั้นเหล่าเทพอันมีสมเด็จพระอมรินทร์เป็นประธานก็ถวายพระเพลิง พร้อมทั้งขัตติวงศ์ศากยราชและหมู่สมณมีพระนางมหาประชาบดีโคตรมีเป็นประธานก็ถวายพระเพลิง^{๕๘}

ในการจัดพิธีกรรมพระบรมศพพระเจ้าสุทโธทนะนี้ได้มีบรรดาขัตติยกษัตริย์ บริวารทั้ง ๖ พระนคร คือ กรุงกบิลพัสดุ์ กรุงเทวทหะ กรุงโกถลินคร กรุงสักกนคร กรุงสุปวาสนนคร และกรุงเวรนคร ต่างก็อาวรณ์แสนโศกเศร้าปริเวทนาต่างก็มาสมโภชสนับนินทา ต่างประกาศร่วมกันทำทักษิณาทาน การกุศลต่างๆ มิได้ขาดถวายพระโลกนาถศาสดาทำทักษิณถวายพระอริยสงฆ์มีพระสัมมาสัมพุทธรูปเป็นประธาน ครั้นเสร็จภัตตาหาร พระบรมศาสดาจารย์ก็ทรงอนุโมทนาเทศนา^{๕๙}

^{๕๖} ปริมาณุติชิโนรส, กรมสมเด็จพระ, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๓), หน้า ๓๑๒.

^{๕๗} พระครูกลุณณสิทธีวัฒน์, (สมาน กลุณณธมโม), พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๓.

^{๕๘} สมเด็จพระปริมาณุติชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อานวยสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๓๑๑-๓๑๒.

^{๕๙} จันทน์ ชูแก้ว, พระพุทธประวัติ ; มหาบุรุษแห่งชมพูทวีป, หน้า ๑๘๓.

๒.๒.๓ พิธีกรรมฌาปนกิจศพของพระสารีบุตร

การจัดการพิธีกรรมศพพระสารีบุตร^{๖๐}

พระธรรมเสนาบดี หรือ พระสารีบุตรผู้เป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระบรมศาสดา เมื่อทราบว่ากาลนิพพานของตนจะพึงมีอีก ๗ วันข้างหน้า จึงพิจารณาสถานที่ที่จะนิพพานแล้ว จึงเข้าเฝ้าพระศาสดาเพื่อลาสิกขา ในกาลแห่งวันปฐมมีเพ็ญเดือน ๑๒ พระเถระได้ทำกาลนิพพานภายในห้องประสูติของท่าน ท่ามกลางภิกษุ ๕๐๐ องค์ อันมีพระจุนทะ เป็นประธาน หลังจากแสดงธรรมโปรดมารดาเสร็จ

เมื่อพระสารีบุตรปรินิพพานแล้ว นางสารีพราหมณ์ก็ให้เรียกช่างทองมาให้เปิดห้องเก็บทอง ให้ช่างด้วยตาช่างใหญ่ส่งไปด้วยแล้วกล่าวว่า “พ่อทั้งหลาย จงทำเรือนยอดहार้อย เรือนต้อนรับแขกहार้อย” ฝ่ายท้าวสักกเทวราชตรัสเรียกภิกษุสงฆ์มาแล้วให้เนรมิตเรือนยอดहार้อย เรือนต้อนรับแขกहार้อย เรือนที่มหาอุบลิกาให้สร้างแล้ว รวมทั้งที่พระวิชฌณกรรมเนรมิตเข้าด้วยกันเป็นสองพันหลัง ลำดับนั้น คนทั้งหลายจึงให้สร้างมณฑปล้วนด้วยของสาระ วางเรือนยอดใหญ่ไว้ท่ามกลางมณฑป แล้ววางของที่เหลือโดยสังเขปว่าเป็นบริวารอุปฐายิกาของพระเถระคนหนึ่งชื่อเรวดี คิดว่าเราจักบูชาพระเถระ จึงให้ทำเสาดอกไม้ทอง ๓ ต้น ท้าวสักกเทวราชคิดว่าเราจักบูชาพระเถระ มีนักฟ้อนสองโกฏิห้าแวงล้อม นางเรวดีได้บูชาพระเถระด้วยเสาประดับด้วยดอกไม้ทอง ๓ ต้น ถูกพวกมนุษย์เหยียบแล้วตายไป เกิดในดาวดึงส์พิภพ ก็กล่าวว่าพวกท่านก็จงให้ท่านทำบุญเถิด ครั้นนางกล่าวสรรเสริญการทำกุศล แล้วประทักซิณเชิงตะกอนพระเถระแล้ว ก็ได้กลับสู่เทวสถานของตน ฝ่ายมหาชนเล่นอย่างเรียบร้อยอยู่ ๗ วันแล้ว ได้ทำเชิงตะกอนด้วยของหอมทั้งปวง เชิงตะกอนประกอบด้วยแก้ว ๙๙ ชนิด คนทั้งหลายจึงยกสรีระของพระสารีบุตรเถระขึ้นเชิงตะกอนแล้ว เผาด้วยกำหย้าเผก และเมื่อประชุมเพลิงศพพระสารีบุตรเถระเสร็จ พระอนุรุทธเถระจึงเอาน้ำหอมทุกชนิดดับเชิงตะกอน แล้วพระจุนทะเถระก็ใส่ธาตุของพระสารีบุตรลงในผ้ากรองน้ำ

๒.๒.๔ พิธีกรรมฌาปนกิจศพของนางสิริมา

ในเวลาเย็นวันนั้นเอง นางสิริมาได้ทำกาลกิริยา แล้วพระราชาทรงส่งราชสาสน์ไปถวายพระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า นางสิริมาได้ทำกาลกิริยาแล้ว” พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว จึงทรงส่งข่าวไปแก่พระราชว่า “กิจการฌา (ศพ) นางสิริมายังไม่มี, พระองค์จงทรงรับสั่งให้เอาศพนางสิริมานั้นนอนในป่าช้าดิบแล้ว ให้รักษาไว้โดยอาการที่กาและสุนัขจะกินไม่ได้เถิด”^{๖๑}

พระราชาได้ทรงทำตามรับสั่งแล้ว สามวันล่วงไปแล้วตามลำดับในวันที่ ๔ สรีระขึ้นฟองแล้ว หมูหนอนได้ออกจากปากแผลทั้ง ๙ สรีระทั้งสิ้นได้แตกสลายคล้ายธาตุข้าวสาลี ฉะนั้นพระราชาให้พวกราชบุรุษตักโคลนโฆษณาในพระนครว่า “เว้นเด็ก ๆ ที่เฝ้าเรือนเสียใครไม่มาดูนางสิริมาจะถูกปรับ ๘ กหาปณะ,” และได้ส่ง (พระราชาสาสน์) ไปสำนักพระศาสดาว่า “นัยว่า ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น

^{๖๐} ส.ม. (ไทย) ๒๓/๔๘๐/๒๘๙.

^{๖๑} พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, (สมาน กลยาณธมโม), พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓๒.

ประธาน ขอจมาตุนางสิริมา พระศาสดารับสั่งให้เผด็จแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “เราทั้งหลายจะไปตุนางสิริมา^{๖๒}

จากข้อความที่ยกมา จะเห็นขั้นตอนพิธีกรรมมาปนกิจมีการกำหนดวัตถุประสงค์เพิ่มจากปกติ คือ ต้องการใช้ชาคศพเป็นอุปกรณ์ในการสอนธรรมในเรื่องของอสุภกัมมัญฐานจึงได้มีการกำหนดพิธีกรรมมาปนกิจ ดังนี้

๑. ให้เก็บศพไว้ ๓ - ๔ วัน

๒. วันที่ ๔ เปิดโอกาสให้ประชาชน และภิกษุสามเณรได้พิจารณาสังขารเพื่อให้เกิดธรรมสังเวช มิให้ยึดมั่นถือมั่นในธาตุสี่ขั้นห้า ที่ไม่มีแก่นสาร ล้วนแต่ตกอยู่ในอำนาจแห่งความเสื่อม

๒.๒.๕ พิธีกรรมมาปนกิจศพที่ปรากฏในเรื่องจุลกาลมहाกาล

(พระมหากาลพิจารณาศพกุธิดา) ลำดับนั้น กุธิดาคนหนึ่ง ได้ทำกาละในเวลาเย็น ซึ่งยังมีทันเหี่ยวแห้ง ชุบชืด เพราะพยาธิกำเริบขึ้นในครู่เดียวนั้น พวกญาติทรมศพกุธิดานั้นไปสู่ป่าช้าในเวลาเย็น พร้อมด้วยเครื่องเผาต่าง ๆ มีพินและน้ำมัน เป็นต้น ให้ค่าจ้างแก่หญิงเฝ้าป่าช้า นางเปลื้องผ้าห่มของกุธิดานั้นออกแล้ว เห็นสรีระซึ่งตายเพียงครู่เดียวนั้น แสนประณีต มีสีดังทองคำ จึงคิดว่า “อภรณ์นี้ควรจะแสดงแก่พระผู้เป็นเจ้า” แล้วไปไหว้พระเถระกล่าวว่า “ท่านเจ้าข้า อภรณ์ชื่อ เห็นปานนี้มีอยู่, ขอพระคุณเจ้าพึง (ไป) พิจารณาเถิด”

พระเถระรับว่า “จ๊ะ” ดังนี้แล้วไปให้เลิกผ้าห่มออกแล้วพิจารณาตั้งแต่ฝ่าเท้าถึงปลายผมแล้ว พุดว่า “รูปนี้ประณีตยิ่งนัก มีสีดุจทองคำ, นางพึงใส่รูปนั้นในไฟ ในกาลที่รูปนั้นถูกเปลวไฟใหญ่ลุกแล้ว จึงบอกแก่ข้าพเจ้า” ดังนี้แล้ว ไปยังที่อยู่ของตนนั้นแลแล้ว นางทำอย่างนั้นแล้วจึงแจ้งแก่พระเถระ พระเถระไปพิจารณา ในที่ถูกเปลวไฟกระทบแล้ว ๆ สีแห่งสรีระได้เป็นดังแม่โคต่าง เท่าทั้ง ๒ งอหงิกห้อยลง มือทั้ง ๒ กำเข้า หน้าผากได้มีหนังลอก^{๖๓}

จากข้อความที่ยกมา จะเห็นพิธีกรรมมาปนกิจว่าในการทำพิธีกรรมในแต่ละขั้นตอนนั้นจะต้องมีสัปเหร่อ หรือผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ หรือผู้รู้ที่ชัดเจนในขั้นตอนนั้น ๆ เป็นผู้ดูแลหรือผู้ทำพิธีกรรมนั้น ๆ และจะเห็นลักษณะการพิจารณาชาคศพเพื่อเป็นอารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัญฐานของพระภิกษุสามเณร

๒.๒.๖ พิธีกรรมมาปนกิจศพที่ปรากฏในประวัติของสังกัจจสามเณร

สามเณรของพระสารีบุตรเถระชื่อสังกัจจสามเณร มีอายุ ๗ ปี โดยกำเนิด ได้ยินว่ามารดาของสังกัจจสามเณรนั้น เป็นธิดาของตระกูลมั่งคั่งในกรุงสาวัตถี เมื่อสามเณรนั้นยังอยู่ในท้องมารดานั้นได้ทำกาละในขณะนั้นนั่นเอง ด้วยความเจ็บไข้อย่างหนึ่ง เมื่อมารดานั้นถูกเผาอยู่เนื้อส่วนที่เหลือไหม้ไป เว้นแต่เนื้อท้อง

ลำดับนั้นพวกสัปเหร่อยกเนื้อท้องของนางลงจากเชิงตะกอน แห้งด้วยหลาวเหล็กในที่ ๒ - ๓ แห่ง ปลายหลาวเหล็กกระทบหางตาของทารก พวกสัปเหร่อแหงเนื้อท้องอย่างนั้นแล้ว จึงโยนไปบนกองถ่าน ปกปิดด้วยถ่านนั้นแลแล้วพลิกไป ส่วนเนื้อท้องไหม้แล้ว ส่วนทารกได้เป็นเช่นกับรูป

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๓๒.

^{๖๓} สำนักงานมหามกุฏราชวิทยาลัย, พระอัมมปัทมฐกถาแปลภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙๖.

ทองคำบนกองถ่าน เหมือนนอนอยู่ในกลีบแห่งดอกบัว แท้จริงสัตว์ผู้มีในภพเป็นที่สุด แม้ถูกภูเขา
สินธุทับอยู่ ชื่อว่ายังไม่บรรลุพระอรหัตแล้วสิ้นชีวิตไม่มี ในวันรุ่งขึ้นพวกสัปเหร่อมาด้วยคิดว่า “จัก
ดับเชิงตะกอน” เห็นทารกนอนอยู่อย่างนั้น เกิดอัศจรรย์และแปลกใจคิดว่า ทำไมถึงเป็นอย่างนั้น
จึงอุ้มเด็กนั้นเข้าไปในหมู่บ้าน แล้วถามพวกหมอยาชนิด พวกหมอยาชนิดพูดว่า “ถ้าทารกนี้จักอยู่
ครองเรือน พวกญาติตลอด ๗ เครือสกุล จักไม่ยากจน ถ้าจักบวช จักเป็นผู้อันสมณะ ๕๐๐ รูป
แวดล้อมเที่ยวไป พวกญาติขนานชื่อว่า “สังกัจจะ” เพราะหางตาของเขาแตกด้วยขอเหล็ก^{๖๔}

เมื่อศึกษาประวัติของสังกัจจสามเณรแล้ว จะเห็นว่า ในการประกอบพิธีศพในสมัยนั้น จะ
นิยมใช้วิธีการเผา และในพิธีเผาศพนั้น สัปเหร่อก็จะใช้กองฟอนและเหล็กแหลมเพื่อใช้พลิกศพ ซึ่ง
ปัจจุบันการเผาโดยใช้เมรุก็ยังต้องใช้เหล็กแหลมเป็นองค์ประกอบอยู่

ลักษณะของพิธีกรรมจาปนกิจ ในกรณีที่มีการมรณะของบุคคลผู้มีความสำคัญของบ้านเมือง
เกิดขึ้นจะต้องแจ้งต่อพระราชา (ผู้นำทางบ้านเมือง) และผู้นำทางบ้านเมืองจะต้องแจ้งต่อผู้นำทาง
ศาสนา เพื่อที่จะได้กำหนดพิธีกรรมจาปนกิจต่อไป โดยขั้นตอนนั้นสามารถประมวลได้ดังนี้

๑. เตรียมศพ โดยวิธีการทำความสะอาดด้วยน้ำ หรือน้ำหอม
๒. ห่อศพด้วยผ้าขาว และทำการเก็บศพไว้ ๓ - ๖ วัน แล้วจึงทำพิธีจาปนกิจ
๓. เตรียมสถานที่ทำพิธีกรรมจาปนกิจ คือ เตรียมกองฟอนนั่นเอง
๔. นำศพไปป่าช้าหรือสถานที่ทำพิธีกรรมจาปนกิจ
๕. เปิดโอกาสให้ภิกษุ-สามเณร ตลอดทั้งอุบาสกอุบาสิกาได้พิจารณาอุสภกัมมัญฐาน
โดยอาศัยซากศพเป็นอุปกรณ์เป็นเครื่องมือ
๖. ว่าจ้างหรือบอกกล่าวสัปเหร่อให้ทำพิธีกรรมจาปนกิจ
๗. ทำพิธีกรรมจาปนกิจ
๘. เก็บอัฐิ ทั้งในแม่น้ำและส่วนหนึ่งเก็บไว้สักการบูชา

แต่ถ้าเป็นบุคคลทั่วไปเมื่อถึงแก่มรณกรรมลง พวกญาติก็จะหามศพไปสู่ป่าช้า เพื่อทำการ
จาปนกิจศพเลย โดยจ้างผู้เฝ้าป่าช้า (สัปเหร่อ) ทำการจาปนกิจให้ โดยมีอุปกรณ์ที่ต้องเตรียมไว้ใช้
ในการทำจาปนกิจ คือ ฟัน และน้ำมัน เมื่อทำการจาปนกิจเสร็จแล้วในวันรุ่งขึ้น ก็จะมีการดับเชิง
ตะกอน คือการดับไฟเพื่อเป็นการตรวจดูว่าศพนั้นไหม้หมดหรือไม่

๒.๓ สรุปลักษณะของพิธีกรรมจาปนกิจศพในอดีต

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในสมัยพุทธกาล การจัดงานศพนั้นถือเป็นเรื่องที่น่ามา
ซึ่งความเศร้าโศกสำหรับคนทั่วไป คนอินเดียในสมัยพุทธกาลมีวิธีการจัดการเกี่ยวกับศพนั้นโดยจะใช้
วิธีการต่าง ๆ หลายวิธีด้วยกัน คือ ประเพณีการนำศพไปทิ้งในป่าหรือในป่าช้าผิติดประเพณีการนำศพ
ไปฝังดิน ประเพณีการนำศพไปเผา ประเพณีการนำกระดูกมาก่อเจดีย์เก็บไว้บูชา ประเพณีการนำศพ
ไปลอยทิ้งในแม่น้ำสายสำคัญ ตามลำดับ ดังนี้

๒.๓.๑ ประเพณีการนำศพไปทิ้งในป่าหรือในป่าช้าผิติด

^{๖๔}สำนักงานมหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปลภาค๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕,(กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘๓.

เพื่อให้เป็นอาหารของแร้งกา สัตว์ป่า ดังกรณีบุตรของนางกิสโคตรมีตาย นางอัมมร้างบุตรไปถามหายาเพื่อรักษา บุรุษคนหนึ่งแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทเจ้า พระพุทองค์ได้ทรงแนะนำให้นางไปหาแม่ลิตพันธุ์ฝึกกาจากเรือนของคนที่ไม่ใครเคยตาย นางเที่ยวตระเวนถามหาแม่ลิตพันธุ์ฝึกกาคนนั้น ผลที่สุดก็หาไม่ได้ตั้งใจปรารถนา นางจึงทิ้งศพของบุตรไว้ในป่าช้า^{๖๕} กรณีศพสามีของนางปฐาจารย์เมื่อนางไปพบว่าสามีของนางนอนตายอยู่โดยถูกงูกัดตาย ก็มีได้กล่าวถึงการจัดการศพ^{๖๖} คงปล่อยไว้ ณ ที่นั้นโดยปล่อยให้เปื้อนอาหารของสัตว์ หรือเน่าเปื่อยไปเอง วิธีการนี้เป็นวิธีการของคนที่มีฐานะยากจน เพราะไม่มีเงินทองในการดำเนินการ

๒.๓.๒ ประเพณีการนำศพไปฝังดิน

กรณีของนางวิสาขาอุบาสิกา นางวิสาขาได้ตั้งหลานสาวชื่อ นางสุทตติให้ดูแลภิกษุสงฆ์ในเรือนแทนตนเอง ภายหลังเธอได้สิ้นชีวิต นางวิสาขาจึงให้นำร่างของเธอไปฝัง^{๖๗} วิธีการนี้เป็นวิธีการที่ชนชั้นผู้มีฐานะจะดำเนินการกันเพราะถือว่าการเก็บศพไว้ด้วยการฝังยังเป็นการแสดงออกซึ่งความคิดถึงผู้ตายอยู่

๒.๓.๓ ประเพณีการนำศพไปเผา

การนำศพไปไว้ที่ป่าช้าแล้วให้ค่าจ้างสัปเหร่อทำหน้าที่ในการเผา เช่น กรณีของสังกัจจะสามเณร สามเณรของพระสารีบุตร เมื่อสามเณรนั้นยังอยู่ในท้องมารดาได้ทำกาละเมื่อมารดานั้นถูกเผาอยู่ เนื้อส่วนที่เหลือไหม้ไปวันแต่เนื้อท้อง พวกสัปเหร่อยกเนื้อท้องของนางลงจากเชิงตะกอนแขงด้วยหลาวเหล็กในที่ ๒ - ๓ แห่ง ปลายหลาวเหล็กกระทบตาของทารก พวกสัปเหร่อแขงเนื้อท้องอย่างนั้นแล้ว จึงโยนไปบนกองถ่าน ปกปิดด้วยถ่านนั้นแลแล้วพลิกหนีไปเนื้อท้องไหม้แล้ว ส่วนทารกได้เป็นเช่นกับรูปทองคำบนกองถ่าน ในวันรุ่งขึ้นสัปเหร่อมาด้วยคิดว่า “จะดับเชิงตะกอน” เห็นทารกนอนอยู่จึงอุ้มเด็กนั้นนำไปภายในบ้าน ซึ่งเด็กคนนั้นก็คือสังกัจจะสามเณร^{๖๘} กรณีของพระมหากาล พระมหากาลพิจารณาศพกุลธิดา กุลธิดาคนหนึ่ง ได้ทำกาละในเวลาเย็น ซึ่งยังมีทันเหยี่ยวแห่งซุบซิด เพราะพยาธิกำเริบขึ้นในครู่เดียวนั้น พวกญาติห้ามศพกุลธิดานั้นไปสู่ป่าช้าในเวลาเย็น พร้อมด้วยเครื่องเผาต่างๆ มีพินและน้ำมันเป็นต้น ให้ค่าจ้างแก่หญิงเฝ้าป่าช้า ด้วยคำว่า “ จงเผาศพนี้ ” ดังนี้แล้วมอบ (ศพ) ให้แล้วหลีกไป นางปลี้องผ้าห่มของกุลธิดานั้นออกแล้ว เห็นสร้อยซึ่งตายเพียงครู่เดียวนั้นแสนประณีต มีสีดังทองคำ จึงคิดว่า “ อารมณ์นี้ควรจะแสดงแก่พระผู้เป็นเจ้า ” แล้วไปไหว้พระเถระให้ไปพิจารณา เมื่อพระเถระพิจารณาตั้งแต่ฝ่าเท้าถึงปลายผมแล้ว พูกว่า “ นางพึงใส่รูปนั้นในไฟ ในกาลที่รูปนั้นถูกเปลวไฟใหญ่ลุกแล้ว จึงบอกแก่ข้าพเจ้า เมื่อนางทำอย่างนั้นจึงแจ้งแก่พระเถระ พระเถระไปพิจารณาในที่ถูกเปลวไฟกระทบแล้ว ๆ สีแห่งสร้อยได้เป็นดังแมงคอด่าง เท้าทั้ง ๒ หักห้อยลง มือทั้ง ๒ กำเข้าหน้าผากได้มีหนังปกแล้ว พระเถระพิจารณาว่า “ สร้อยนี้เป็นธรรมชาติทำให้ไม่วายกระสันแก่บุคคลผู้ดูแลอยู่ในบัดเดี๋ยวนี้อย่าง แต่บัดนี้(กลับ) ถึงสิ้นถึงความเสื่อมไปแล้ว ” เมื่อพิจารณาถึงความสิ้นและ

^{๖๕} สำนักงานมหามกุฏราชวิทยาลัย, พระอัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.), หน้า ๒๑๖-๒๒๑.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๐๖-๒๑๓.

^{๖๗} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๔๐๐.

^{๖๘} สำนักงานมหามกุฏราชวิทยาลัย, พระอัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.), หน้า ๑๘๓.

ความเสื่อมอยู่ กล่าวคาถาว่า “ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้น และเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข ” เจริญวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย^{๖๙} “วิธีการนี้เป็นวิธีการที่จะพึงทำสำหรับศพของผู้ที่มีฐานะดีมีเงินสำหรับจ้างสัปเหร่อให้ทำการเผาศพ

๒.๓.๔ ประเพณีการนำกระดูกมาก่อเจดีย์เก็บไว้บูชา

การนำกระดูกมาก่อเจดีย์เก็บไว้บูชา อย่างกรณีการจัดการพระศพของพระเจ้าสุทโธทนะ^{๗๐} กรณีของพาหิยะ ทารุจีริยะ ผู้บรรลุอรหัตขณะเป็นฆราวาสแล้วถูกวัวขวิดเสียชีวิตพระพุทธรองค์มีรับสั่งให้เผาแล้วเอากระดูกมาก่อเจดีย์ไว้ให้คนเคารพบูชา^{๗๑} และกรณีการจัดการถวายพระเพลิงพระพุทธรีระของเจ้ามัลลกะษัตริย์และคณะสงฆ์ ก็มีการถวายพระเพลิงแล้วเอากระดูกมาก่อเจดีย์ไว้ให้คนรุ่นหลังสักการบูชา^{๗๒} “วิธีการนี้เป็นวิธีการที่จะพึงทำสำหรับศพของผู้ที่เป็นนักบวช หรือผู้นำทางศาสนา หรือบรรดาพระราชามหากษัตริย์ทั้งหลาย หรืออาจจะรวมถึงผู้ที่มีฐานะทั้งหลายด้วย

๒.๓.๕ ประเพณีการนำศพไปลอยทิ้งในแม่น้ำสายสำคัญ

การนำศพไปลอยทิ้งในแม่น้ำสายสำคัญ เช่น แม่น้ำคงคา วิธีการนี้เป็นแนวคิดที่เกิดมาจากศาสนาฮินดู พราหมณ์ ในกรณีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพนั้นพระพุทธศาสนาได้กำหนดให้มีการใช้ศพเป็นอุปกรณ์ในการปฏิบัติธรรม คือ การพิจารณาเพื่อให้เกิดธรรมสังเวชและการเห็นความไม่แน่นอนของสังขารดังมีบทพิจารณาว่า “อีกไม่นานนัก ร่างกายนี้จักปราศจากวิญญาณถูกทอดทิ้งทับถมแผ่นดิน เหมือนท่อนไม้ที่ไร้ประโยชน์ ฉะนั้น”^{๗๓} การจัดการเกี่ยวกับศพในสมัยพุทธกาลถือเป็นเรื่องของชาวบ้านพระสงฆ์เป็นเพียงผู้เข้าไปพิจารณาเพื่อความก้าวหน้าของการปฏิบัติธรรมเท่านั้นไม่ได้มีการนำพิธีการอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องและให้คติธรรมที่ดีแก่ญาติด้วยการให้เห็นหลักความจริงไม่เศร้าโศกหันมาทำบุญอุทิศให้ดีกว่าการมานั่งร้องไห้หาคนที่จากไป^{๗๔}

๒.๓.๖ ประเพณีเกี่ยวกับการจัดพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้าและบุคคลสำคัญ

ประเพณีเกี่ยวกับการจัดพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้าและบุคคลสำคัญในสมัยพุทธกาลนั้นในข้อนี้จะกล่าวถึงการจัดพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้า การจัดพิธีพระบรมศพของพุทธบิดา การจัดพิธีศพพระสารีบุตร การจัดพิธีศพของพระโมคคัลลานะ การจัดพิธีศพพระอัญญาโกณฑัญญะ การจัดพิธีศพของพระอานนท์ การจัดพิธีศพพระพาหิยะ การจัดพิธีศพพระนาลกะเถระ การเผาศพมารดาของสังกัจจะสามเณร มีขั้นตอนวิธีปฏิบัติ ตามลำดับ ดังนี้

๑) การจัดพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้า

^{๖๙} สำนักงานมหายานมหาวิทยาลัย, พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหายานมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙๕-๙๖.

^{๗๐} ดูรายละเอียดใน พระครูกลัปปาณสิทธิวัฒน์, (สมาน กลยาณธมโม), พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๓-๒๐๔.

^{๗๑} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๘๓-๑๘๗.

^{๗๒} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๖-๒๓๙/๑๗๗-๑๘๐.

^{๗๓} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๓๘.

^{๗๔} มหายานมหาวิทยาลัย, ธัมมปทัฏฐกถา (ปฐม ภาค), พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหายานมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๙๖.

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงขั้นตอนประเพณีเกี่ยวกับการตายไว้เฉพาะพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้า ว่ากระทำเหมือนอย่างปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ ในมหาปรินิพพานสูตร^{๗๕} โดยหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงปลงอาลัยสังขารแล้วพระพุทธองค์ทรงบอกกับพระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระอานนท์จึงได้ทูลถามเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพุทธสรีระ และพิธีพระบรมศพของพระองค์ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

(๑) วิธีปฏิบัติพุทธสรีระ พระอานนท์ได้ทูลถามเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระสรีระของ พระพุทธองค์ว่าควรทำอย่างไร พระพุทธองค์ทรงตอบว่า พึงปฏิบัติต่อสรีระของตถาคตเหมือนอย่างที่เราปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ โดยทรงใช้ผ้าใหม่ห่อพระสรีระเสร็จแล้วจึงห่อด้วยผ้าสีบริสุทธิแล้วจึงห่อด้วยผ้าใหม่อีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีดังนี้จนห่อพระสรีระด้วยผ้าและผ้าสีได้ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญพระสรีระลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วนแล้วอัญเชิญพระสรีระขึ้นสู่จิตกาธาน^{๗๖}

(๒) การบูชาพระพุทธสรีระ การบูชาพระพุทธสรีระนั้นเป็นหน้าที่ของกษัตริย์ พราหมณ์ คหบดีและผู้เลื่อมใสในพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เจ้ามัลละแห่งเมืองกุสินาราได้ทำการบูชาพระพุทธสรีระของพระพุทธเจ้าโดย รับสั่งข้าราชการบริพารจัดเตรียมของหอมระเหยบดดอกไม้และเครื่องดนตรีทุกอย่างที่มีในกรุงกุสินาราไว้ให้พร้อมแล้วทรงถือเอาของหอมระเหยบดดอกไม้เครื่องดนตรีทุกอย่างและผ้า ๕๐๐ คู่ เสด็จตรงไปยังพระพุทธสรีระแล้วทรงสักการะ เคารพบนอบ บูชาพระสรีระด้วยการพ้อนรำ ขับร้องประโคมดนตรีระเหยบดดอกไม้และของหอม ทรงดาตเพดานผ้า ตกแต่งมณฑลมาลาอาสน์ ทำเช่นนี้ตลอดทั้ง ๗ วัน^{๗๗}

(๓) การอัญเชิญพุทธสรีระ เมื่อทำการบูชาพระพุทธสรีระตลอด ๗ วัน ประมุขเจ้ามัลละ ๘ องค์ สรงสนานพระเศียรแล้วทรงพระภูษาใหม่ อัญเชิญพระสรีระของพระผู้มีพระภาคขึ้น แต่ไม่อาจจะยกขึ้นได้ พระอนุรุทธะกล่าวว่า เทวดามีความประสงค์ว่า จะอัญเชิญ(พระสรีระ) ไปทางทิศเหนือของเมือง แล้วอัญเชิญเข้าสู่เมืองทางประตูด้านทิศเหนืออัญเชิญผ่านใจกลางเมืองแล้วออกทางประตูด้านทิศตะวันออกเสร็จ แล้วจึงถวายพระเพลิงพระสรีระที่มกุฏพันธเจดีย์ของพวกเจ้ามัลละทางทิศตะวันออกของเมือง

(๔) การถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ประมุขเจ้ามัลละ ๔ องค์ทรงสรงสนานพระเศียรแล้วทรงพระภูษาใหม่ จะจุดไฟที่จิตกาธานของพระผู้มีพระภาค แต่ไม่อาจจะจุดไฟให้ติดได้ ท่านพระอนุรุทธะกล่าวว่า พวกเทวดามีความประสงค์ว่า ท่านพระมหากัสสปะพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูปเดินทางไกลจากกรุงปาวมายังกรุงกุสินารา จิตกาธานของพระผู้มีพระภาคจะยังไม่ลุกโพล่งตราบเท่าที่ท่านพระมหากัสสปะยังไม่ได้ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า ต่อมาท่านพระมหากัสสปะเข้าไปยังมกุฏพันธเจดีย์ ถึงจิตกาธานของพระผู้มีพระภาค ห่มจีวรเฉวียงบ่าประนมมือกระทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบเปิดผ้าคลุมทางพระบาท ถวายอภิวาทพระยุคลบาทด้วยเศียรเกล้า แม้ภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านั้นก็ห่มจีวรเฉวียงบ่าประนมมือทำประทักษิณ

^{๗๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑/๗๗.

^{๗๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒.

^{๗๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๗/๑๗๐.

จิตกาธาน ๓ รอบ ถวายอภิวาทพระยุคลบาทด้วยเศียรเกล้า เมื่อท่านพระมหากัสสปะและภิกษุ ๕๐๐ รูปถวายอภิวาทเสร็จ จิตกาธานได้ติดไฟลุกโพล่งขึ้นเอง^{๗๘}

(๕) การดับจิตกาธาน เมื่อพระเพลิงไหม้พระสรีระของพระผู้มีพระภาค แล้วท่อน้ำไหลหลั่งมาจากอากาศ น้ำพุ่งขึ้นจากไม้สาละ ดับจิตกาธานของพระผู้มีพระภาค พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินาราดับจิตกาธานด้วยน้ำหอมล้วนๆ ต่อจากนั้นได้จัดกำลังพลหอกไว้รอบสันฐาการล้อมด้วยกำแพงธนู (ป้องกันพระบรมสารีริกธาตุ) แล้วสักการะเคารพนบ บูชาพระสรีระ ด้วยการพ้อนรำขับร้องประโคมดนตรี ระเบียบดอกไม้และ ของหอมตลอด ๗ วัน^{๗๙}

(๖) การแจกพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า พระราชาแห่งแคว้นมคธพระนามว่า อชาตศัตรู เวเทหิบุตร เจ้าลิจฉวีผู้ครองกรุงเวสาลี เจ้าศากยะชาวกบิลพัสดุ์ เจ้าอุลลิสัผู้ครองกรุงอัลลกัปปะ เจ้าโกลิยะผู้ครองกรุงรามคาม พราหมณ์ผู้ครองกรุงเวณฐทีปกะ เจ้ามัลละผู้ครองกรุงปาวาได้ทรงทราบข่าวว่า พระผู้มีพระภาคปรินิพพานในกรุงกุสินารา จึงทรงส่งทูตไปขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อจะได้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองพวกเจ้ามัลละจะไม่ให้ส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ โทณพราหมณ์ ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าของพวกเราทรงถือหลักขันติธรรมไม่ควรที่จะประหัตประหารกันเพราะส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าผู้เป็นอุดมบุคคลขอให้ทุกฝ่ายพร้อมใจกันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน พระสถูปจะได้แพร่กระจายไปยังทิศต่าง ๆ เมื่อทุกฝ่ายตกลงโทณพราหมณ์ทำหน้าที่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน เสร็จแล้วได้ขอทานาน เพื่อจะสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ(ตามพะ) และทำการฉลอง หลังจากนั้น เจ้าโมริยะผู้ครองกรุงปีฬลิวัน ได้ส่งคณะทูตมาขอพระบรมสารีริกธาตุแต่ พระบรมสารีริกธาตุได้แบ่งกันหมดแล้วจึงนำเอาพระอังคาร(เถ้า)ไป^{๘๐}

(๗) การบูชาพระบรมธาตุและสร้างพระสถูป เมื่อแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ให้กับเมืองต่าง ๆ ไปแล้ว ก็ได้มีการจัดสร้างสถูปเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองตามที่ปรากฏ คือ พระราชาแห่งแคว้นมคธ สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงราชคฤห์ เจ้าลิจฉวีผู้ครองกรุงเวสาลี สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงเวสาลี เจ้าศากยะชาวกบิลพัสดุ์ สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงกบิลพัสดุ์ เจ้าอุลลิสัผู้ครองกรุงอัลลกัปปะ สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงอัลลกัปปะ เจ้าโกลิยะผู้ครองกรุงรามคาม สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงรามคาม พราหมณ์ผู้ครองกรุงเวณฐทีปกะ สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุง เวณฐทีปกะ เจ้ามัลละผู้ครองกรุงปาวา ทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงปาวา เจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินารา สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุงกุสินารา โทณพราหมณ์ก็สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลอง เจ้าโมริยะผู้ครองกรุงปีฬลิวัน สร้างพระสถูปบรรจุพระอังคารในกรุงปีฬลิวัน รวมเป็นพระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๘ แห่ง พระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นแห่งที่ ๙ และพระสถูปที่บรรจุพระอังคาร เป็นแห่งที่ ๑๐^{๘๑}

^{๗๘}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๓/๑๗๕.

^{๗๙}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๕/๑๗๖.

^{๘๐}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๖/๑๗๗-๑๗๘.

^{๘๑}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๗/๑๗๙-๑๘๐.

สำหรับพิธีกรรมการจัดการศพโดยการเผาในสมัยพุทธกาลนั้น สรุปได้เป็น ๓ ขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) ขั้นตอนการเตรียมศพ ขั้นตอนของพิธีกรรมนี้ เริ่มต้นตั้งแต่การเสียชีวิตจนถึงการเตรียมศพ เพื่อตั้งบำเพ็ญกุศล ในสมัยพุทธกาลมีพิธีกรรมการเตรียมศพตามหลักฐานที่ปรากฏ คือ

(๑) การสักระศพ พิธีสักระศพในสมัยพุทธกาลนั้น เป็นพิธีกรรมแรกหลังจากการเสียชีวิต โดยเหล่าเทวดาและมวลมนุษย์เมื่อทราบข่าวการเสียชีวิตของบุคคลที่ตนเคารพนับถือต่างก็พากันมาสักระบูชาศพโดยอามิสบูชา ตัวอย่างกรณีการบูชาพระพุทธรูป ซึ่งได้ทำการสักระบูชาตั้งแต่วันแรกของการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าจนกระทั่งถึงวันถวายพระเพลิง ดังในใจความพระสุตตันตปิฎกได้พรรณนาในวันแรกของการเสด็จดับขันธปรินิพพานไว้ดังนี้

พวกเจ้ามีละผู้ครองกรุงกุสินารา..ทรงถือเอาของหอมระเหยบดดอกไม้เครื่องดนตรีทุกอย่างและม้า ๕๐๐ คู่ เสด็จเข้าไปยังศาลวันของพวกเจ้ามีละ ซึ่งเป็นทางเข้าเมือง ทรงไปยังพระพุทธรูป แล้วทรงสักระเคารพ นบอบ บูชาพระสร้อยของพระผู้มีพระภาคด้วยการพ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรี ระเบียบดอกไม้และของหอมทรงดาตเปดานผ้า ตกแต่งมณฑปมาลาอาสน์ให้วันนั้นหมดไปด้วยกิจกรรมอย่างนี้^{๘๒}

นอกจากนี้ ในพิธีกรรมศพของพระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะก็มีการกล่าวถึงการสักระศพเหมือนกัน

๒.๔ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมฌาปนกิจศพ

ทฤษฎีวิวัฒนาการสายเดี่ยว เชื่อกันว่าเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากอิทธิพลทางด้านแนวคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตซึ่งชาร์ลส์ดาร์วิน (Charles Darwin, ๑๘๐๙ – ๑๘๘๒) ได้เสนอไว้ในหนังสือสำคัญของเขา “ว่าด้วยต้นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ” (On the origin of species, ๑๘๕๙) ซึ่งพอสรุปได้ว่าวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายนั้นได้เริ่มจากแบบชีวิตที่มีโครงสร้างทางร่างกายอย่างง่าย ๆ ไม่ใคร่จะมีกลไกทางระบบประสาทมากนัก แล้วจึงค่อย ๆ พัฒนาไปสู่แบบชีวิตที่มีโครงสร้างทางร่างกายที่สลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น มีระบบประสาทที่มีความสามารถในการรับรู้และเข้าใจสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ซึ่งเป็นการรวมเอาความหมายของคำว่าความก้าวหน้า (Progress) เข้าไปอยู่ในระบบวิวัฒนาการด้วย^{๘๓}

ทฤษฎีวิวัฒนาการหลายสายหรือวิวัฒนาการขนาน จูเลียน สตีวท์ (Julian Steward) มองเห็นข้อบกพร่องของแนวคิดวิวัฒนาการสายเดี่ยว เพราะไม่สามารถจะตอบปัญหาหรืออธิบายถึงสาเหตุว่าทำไมวัฒนธรรมบางวัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็วในขณะที่บางวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงช้ามาก โดยอธิบายว่า วัฒนธรรมของมนุษย์โดยส่วนรวมมีแนวโน้มที่จะวิวัฒนาการไปในทิศทางที่ดีขึ้นหรือก้าวหน้าขึ้นและความก้าวหน้าทางวัฒนธรรมนี้อาจแสดงให้เห็นประจักษ์ได้ด้วย

^{๘๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๗/๑๗๐ – ๑๗๑.

^{๘๓} สนิท สมักรการ, การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

การวัดปริมาณและเทคนิคของการใช้พลังงาน (White, ๑๙๔๙) นอกจากนั้นเราอาจวัดได้ด้วยปริมาณ และคุณภาพของเทคนิควิทยา (Technology) ซึ่งเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมในแต่ละยุคแต่ละสมัย (Chide, ๑๙๕๑) นี่เป็นเรื่องกระบวนการวิวัฒนาการทั่วไป หรือวิวัฒนาการสากล ซึ่งไม่ได้พิจารณา เฉพาะวัฒนธรรมของสังคมใดสังคมหนึ่ง หากแต่กล่าวรวมถึงวัฒนธรรมของมนุษย์โดยรวม ดังนั้นเขาจึงย้ำว่านอกจากจะต้องการสร้างกฎการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแล้ววิวัฒนาการหลาย สายยังต้องการค้นหาสาเหตุ (Causes) ที่ทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปแตกต่างกันอีกด้วย ฉะนั้น สตีวท์จึงเสนอว่า สิ่งที่เราจำเป็นต้องวิเคราะห์ในแต่ละวัฒนธรรมได้แก่ ๑) พวกวัฒนธรรมเกี่ยวกับ ระบบเทคนิควิทยาที่ใช้เพื่อการผลิตหรือแสวงหาประโยชน์จากสภาวะแวดล้อมเพื่อการดำรงชีพ ๒) พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคนิควิทยาเหล่านั้นและ ๓) แบบแผนวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่เป็นผลกระทบหรือสืบเนื่องมาจากข้อ ๑ และ ๒ ซึ่งอาจรวมถึงแบบในการตั้งถิ่นฐาน โครงสร้างทาง เครือญาติการจัดสรรที่ดิน การใช้ที่ดิน และแบบแผนทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ได้แสดงให้เห็นประจักษ์แล้ว ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องใกล้ชิดกัน^{๘๔}

๒.๕ รูปแบบการฌาปนกิจศพ

ขั้นตอนพิธีกรรมในการจัดงานฌาปนกิจศพ

การจัดรูปแบบพิธีกรรมในงานศพไม่ค่อยเหมือนกันทำให้ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมสับสน ทั้ง ๆ ที่เป็นอำเภอเดียวกันนับถือศาสนาเดียวกัน แต่การปฏิบัติหรือการจัดพิธีนั้นแตกต่างกัน จากการจัดเวที เพื่อหาข้อสรุปในเรื่องดังกล่าวนี้ หากมีการเสียชีวิตเกิดขึ้นไม่ว่าจะเสียชีวิตที่บ้าน หรือ ที่อื่น เจ้าภาพ หรือผู้ที่ป็นญาติจะทำพิธีอาบน้ำศพเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ตามที่ญาติต้องการ โดยใช้โลงเย็นไปหาเช่าตาม วัด หลังจากนั้น นำศพเข้าใส่โลงเพื่อนำไปประกอบพิธีทางศาสนาที่บ้านต่อไป จากการสำรวจได้ข้อสรุป ร่วมกันโดยแยกการจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพ ดังนี้^{๘๕}

๑. การเตรียมการประกอบพิธีกรรมงานศพ

ให้ที่เจ้าภาพ ญาติ และคณะกรรมการด้านวัฒนธรรมหมู่บ้านที่ได้รับแต่งตั้งทำหน้าที่ในการ ประกอบพิธีกรรมงานศพ ดังนี้

๑. แจ้งข่าวการเสียชีวิตให้ผู้นำหมู่บ้าน, มัคทายก หรือพิธีกรในหมู่บ้านได้รับทราบ
๒. จัดเตรียมสถานที่ที่ตั้งโลงศพให้ตั้งตามความเหมาะสมของสถานที่ โดยหันศีรษะเข้าหา โต๊ะหมู่บูชา
๓. จัดโต๊ะหมู่บูชา ไว้ทางด้านขวาของพระสงฆ์โดยตั้งไว้สูงกว่าอาสน์สงฆ์พอสมควร และหัน หน้าไปทางทิศตะวันออก (ยกเว้นมีข้อจำกัดทางด้านสถานที่) ส่วนประกอบที่สำคัญในการจัดโต๊ะหมู่ บูชาได้แก่ พระพุทธรูป ๑องค์ , กระจกรูปพร้อมรูป ๓ดอก , เชิงเทียน/เทียน, แจกัน พร้อมดอกไม้
๔. เทียนชนวน พร้อมไม้ขีดไฟ พานดอกไม้สำหรับบูชาพระรัตนตรัยใช้ดอกไม้สด ๑ ชูด พานดอกไม้สำหรับขอสมათานศีลจากพระสงฆ์ (ขันขอศีล) ๑ ชูด

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘ – ๑๙.

^{๘๕} พระญาณวโรดม (สนธิ์กิจจาโร), คู่มือปฏิบัติงานศาสนพิธีสังเขป, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓๖.

๕. ด้ายสำหรับโยงจากศพมาต่อผ้าภาษา ๑ เส้น, เพื่อพระสงฆ์พิจารณาบังสุกุล, พานทอด ภาษาโยง ๔ ที่, พัด ๔ ด้าม, ภาษาโยง ๑ เส้น, ผ้าบังสุกุล ๔ ผืน พานสำหรับใส่ของปัจจัยถวาย พระพุทธรูปและพระสงฆ์

๖. นิมนต์พระสงฆ์ที่จะมาประกอบพิธีกรรมทั้งสวดพระอภิธรรม และพิธีฌาปนกิจ (ถ้ามี เทศน์ต้องระบุด้วยว่าเทศน์คั่นไหน เรื่องอะไร)

๒. การเตรียมการสวดพระอภิธรรม ดังนี้

ก่อนที่จะพระสงฆ์จะมาถึงบริเวณงาน “พิธีกรหรือมัคทายก” ต้องปฏิบัติดังนี้

๒.๑ สำรวจความพร้อมของอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรม เช่น ส่วนประกอบในการ บูชาพระรัตนตรัยได้แก่ เทียนขนวน, พัด, ภาษาโยง เป็นต้น

๒.๒ เป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าภาพ คณะกรรมการด้านวัฒนธรรมหมู่บ้าน

๒.๓ ในระหว่างที่ประกอบพิธีกรรมอยู่นั้น ห้ามบริการน้ำดื่ม หรือของว่าง เพราะจะทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบ

๒.๔ กรณีไม่มีการแสดงพระธรรมเทศนา เมื่อพระสงฆ์ที่ได้รับนิมนต์มานั่งบนอาสน์สงฆ์ เรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพหรือตัวแทนประเคนน้ำดื่ม

- พิธีกรเชิญประธานในพิธีจุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
- ประเคนพานดอกไม้บูชาพระรัตนตรัย และพานดอกไม้เพื่อขอสมานทานศีลจากพระสงฆ์
- พิธีกร หรือมัคทายกนำกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาเบญจศีล
- พระสงฆ์ให้ศีล
- พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม ๑ จบ
- จัดพานสำหรับรองรับผ้าภาษาโยง ๔ พาน
- พิธีกรเชิญแขก ๔ คน ทอดผ้าบังสุกุลบนผ้าภาษาโยง
- พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล
- จัดเก็บผ้าภาษาโยง และจัดเตรียมพาน สำหรับถวายปัจจัย
- พิธีกรเชิญเจ้าภาพ และตัวแทนเจ้าภาพ ถวายปัจจัยแด่พระสงฆ์
- พระสงฆ์อนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำ
- เจ้าภาพ หรือตัวแทนกล่าวขอบคุณแขกที่มาร่วมงาน
- พิธีกร หรือมัคทายกนำกราบพระ เป็นเสร็จพิธี

๒.๕ กรณีมีพระธรรมเทศนา ให้ดำเนินการดังนี้

- พิธีกรเชิญประธานในพิธีจุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย
- ประเคนพานดอกไม้บูชาพระรัตนตรัย และพานดอกไม้เพื่อขอสมานทานศีลจากพระสงฆ์
- พิธีกร หรือมัคทายกนำกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาเบญจศีล
- พระสงฆ์ให้ศีล
- พิธีกรอาราธนาธรรม
- พระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนา
- เจ้าภาพถวายกัณฑ์เทศน์
- พระสงฆ์อนุโมทนา

- พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม ๑ จบ
- จัดพานสำหรับรองรับผ้าภูษาโยง ๔ พาน
- พิธีกรเชิญแขก ๔ คน ทอดผ้าบังสุกุลบนผ้าภูษาโยง
- พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล
- จัดเก็บผ้าภูษาโยง และจัดเตรียมพาน สำหรับถวายปัจจัย
- พิธีกรเชิญเจ้าภาพ และตัวแทนเจ้าภาพ ถวายปัจจัยแด่พระสงฆ์
- พระสงฆ์อนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำ
- เจ้าภาพ หรือตัวแทนกล่าวขอบคุณแขกที่มาร่วมงาน
- พิธีกร หรือมัคนายกนำกราบพระ เป็นเสร็จพิธี

ขั้นตอน การถวายเครื่องไทยธรรมเพื่ออุทิศกุศลให้ผู้ที่ย้ายในวันฌาปนกิจปฏิบัติ ดังนี้
 เวลาประมาณ ๐๗.๓๐ น. หรือ ๐๙.๐๐ น. พระสงฆ์ที่ได้รับนิมนต์มาถึง และเมื่อทุกอย่างพร้อม

- เจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
- มัคนายกนำกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาเบญจศีล พระสงฆ์ให้ศีล
- มัคนายกนำอาราธนาธรรม, พระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์
- พระสงฆ์สวดถวายพรพระ
- มัคนายกกล่าวคำขมาเครื่องไทยธรรม(สุมาครวตาน) เวณทาน (กล่าวคำถวายเครื่องไทยธรรม) เจ้าภาพประเคนเครื่องไทยธรรม
- มอบทุนสาธารณประโยชน์ (แล้วแต่กรณี ถ้ามี)
- พระสงฆ์อนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำ
- มัคนายกให้พรนำกราบพระ เป็นเสร็จพิธี

ขั้นตอนก่อนการเคลื่อนศพไปสู่สุสาน (ให้ดำเนินการที่บ้านหรือสถานที่จัดงานนั้นๆ)

- พิธีรับมอบสิ่งของพระราชทานของลูกเสือชาวบ้าน (ถ้ามี)
- หลังจากที่ได้รับประทานอาหารกลางวันเสร็จ ก่อนเคลื่อนศพออกจากบ้านให้ญาติถ่ายรูปร่วมกันและทำพิธีตัดสายสัมพันธ์(กรณีผู้ตายมีคู่สมรส)
- เวลา ๑๓.๐๐น. เคลื่อนศพสู่สุสาน โดยมีพระสงฆ์ ญาติและแขกเดินจงศพออกจากบ้าน

สิ่งของที่จะต้องเตรียมไปสุสานประกอบด้วย

- พัด ๑ ด้าม
- ดอกไม้ ธูป เทียน
- สายสิญจน์ ๑ เส้น
- ภูษาโยง ๒ เส้น
- โต๊ะ, ผ้าปูโต๊ะ, พานสำหรับทอดผ้าบังสุกุล

ขั้นตอนในการฌาปนกิจศพ (ในสุสาน)

- เมื่อนำศพถึงสุสานนำศพขึ้นสู่เมรุทำการล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว แล้วตกแต่งโลงศพบนเมรุให้ดูเป็นที่เรียบร้อย (พร้อมที่จะประชุมเพลิง) จัดโต๊ะเพื่อเตรียมทอดผ้าบังสุกุลโดย

โยงภาษามาที่โต๊ะและให้มีพานเพื่อรองรับภาชนะโยง ๑ ที่ และโยงสายสิญจน์มาที่อาสนะสงฆ์ ๑ ที่

- พิธีกร กล่าวทักทายแขกที่มาร่วมงาน เมื่อทุกอย่างพร้อมจึงนำเข้าสู่พิธีกรรมต่อไป
- พิธีกร อาราธนาเบญจศีล พระสงฆ์ให้ศีล และสวดมาติกาไปตามลำดับ
- เจ้าภาพ หรือคณะทำงานจัดเตรียมผ้าบังสุกุลพร้อมญาติที่จะมอบผ้าฯ, พิธีกรเชิญตัวแทนแขกที่มาร่วมงานทอดผ้าบังสุกุลบนภาชนะโยงที่จัดเตรียมไว้บนอาสนะสงฆ์ โดยการทอดตามจำนวนพระสงฆ์ และเชิญผู้ทอดผ้าที่ละรอบตามจำนวนพระสงฆ์ จนครบ (ผ้าบังสุกุลทั้งหมดไม่ควรเกิน ๓ รอบของพระสงฆ์)
- พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล
- พิธีกร เชิญประธานในงาน ทอดผ้าไตรบังสุกุลบนภาชนะโยงที่จัดเตรียมไว้หน้าโรงศพ จำนวน ๑ ชุด
- นิมนต์ประธานสงฆ์พิจารณาผ้าไตรบังสุกุล ประธานสงฆ์พิจารณาผ้าไตรบังสุกุลเสร็จ กรณีที่เจ้าภาพมีความประสงค์ให้ประธานสงฆ์วางดอกไม้จันทน์ ก็นำดอกไม้จันทน์ถวายประธานสงฆ์จะได้วางในขณะนั้นเลย และกลับมานั่งอาสนะตามเดิม
- พิธีกรอ่านประกาศรายชื่อองค์กร หรือหน่วยงานที่ได้รับทุนสาธารณะจากเจ้าภาพ และเจ้าภาพรับทุน (ถ้ามี) จากองค์กรต่าง ๆ เช่น บริษัทประกันชีวิต
- เจ้าภาพประเคนปัจจัยแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์อนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำ
- พิธีกรเชิญเจ้าภาพและญาติยืนเข้าแถว ณ จุดใดจุดหนึ่งโดยหันหน้าไปทางประธานในพิธี เจ้าภาพหรือตัวแทนกล่าวขอบคุณแขก
- การขอขมาศพเจ้าภาพและญาติของผู้ตายถึงขันดอกไม้ ไปยืนหน้าเมรุเพื่อทำการขอขมาศพ
- จากนั้นพิธีกรเชิญแขกที่มาร่วมงานลุกขึ้นยืนเพื่อกล่าวคำขอขมาศพพร้อมกับทางเจ้าภาพ เมื่อกล่าวคำขอขมาศพเสร็จแล้วเจ้าภาพและญาตินำดอกไม้ ดอกไม้จันทน์ วางในที่จัดไว้แล้วยืน ณ จุดใดจุดหนึ่ง หรือกลับที่นั่งที่เดิม จากนั้นพิธีกรกล่าวเชิญประธานในพิธีนำแขกวางดอกไม้จันทน์เป็นลำดับต่อไป
- การจุดไฟประชุมเพลิง พิธีกรเชิญประธานในงานหรือผู้ใหญ่บ้านที่ผู้ตายสังกัดอยู่ เป็นคนจุดไฟประชุมเพลิงโดยใช้ไม้แคร่ หรือ กดสวิตต์ด้วยไฟฟ้า
- พระสงฆ์สวดหน้าไฟ แขกที่มาร่วมงานทุกคนพนมมือรับฟังพระสวดหน้าไฟจนจบ เป็นเสร็จพิธีในการฌาปนกิจศพ แขกที่มาร่วมงานต่างก็แยกย้ายกันกลับบ้าน คงเหลือแต่ผู้ที่มีหน้าที่ดูแลในเรื่องของการฌาปนกิจจะอยู่รอจนกว่าศพจะไหม้หมดจึงจะกลับไปยังบ้านเจ้าภาพ เพื่อทำพิธีสู่ขวัญต่อไป

การเจริญพระพุทธมนต์ (สังคหะบ้าน หรือสูตรเหือน)

ให้ทำในตอนเย็นของวันเผาศพ ก่อนที่พระสงฆ์จะมาถึงบริเวณงานมณีกาย หรือเจ้าภาพจะต้องสำรวจจัดเตรียมเครื่องบูชาพระรัตนตรัยและอุปกรณ์อื่น ๆ เช่น ด้ายมงคล บาตรน้ำมนต์ และเทียนสำหรับทำน้ำมนต์ หล้าคาสำหรับพรมน้ำมนต์ หินทราย เหมือนงานมงคลทั่วไปเมื่อพระสงฆ์ที่ได้รับนิมนต์มาถึงทุกอย่างพร้อมเจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย มณีกายอาราธนาเบญจศีล ประธานสงฆ์ให้ศีล

มัทนายกกล่าวคำอาราธนาพระปริต พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ถึงบทมงคลสูตร ว่า
อเสวนา จ พาลานํ เจ้าภาพจุดเทียนน้ำมันต์ เสร็จแล้วยกบาตรน้ำมันต์ประเคนประธานสงฆ์แล้ว
 พนมมือไหว้ ๑ ครั้ง กลับไปนั่งที่เดิมตั้งใจฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ไปจนจบ

เจ้าภาพถวายปัจจัยแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์อนุโมทนา ประพรมน้ำมันต์แก่เจ้าภาพ

มัทนายกนำกราบพระ เป็นเสร็จพิธี

ขั้นตอนเผาศพในป่าช้า

เวลา ๑๓.๐๐น. ญาตินำศพไปสู่ฌาปนสถานนั้นๆ และนำศพขึ้นสู่เมรุตักแต่งให้เรียบร้อย
 พร้อมที่จะทำพิธี

- พระสงฆ์ขึ้นนั่งอาสนะ
- พิธีกรอาราธนาศีล
- พระสงฆ์ให้ศีล
- พระสงฆ์สวดมาติกา
- ทอดผ้าบังสุกุล - ผ้าไตรบังสุกุล
- ผ้าไตรมหาบังสุกุล ๑ ชุด ประธานในพิธีทอด
- นิมนต์ประธานสงฆ์พิจารณาผ้าไตรมหาบังสุกุล พร้อมถวายดอกไม้จันทน์ให้ประธานสงฆ์วาง
- ประกาศการมอบทุนสาธารณะประโยชน์
- รับพรจากพระสงฆ์
- อ่านประวัติผู้เสียชีวิต (ถ้ามี)
- เจ้าภาพหรือตัวแทนกล่าวขอบคุณแขก
- ญาติพี่น้องทำพิธีขอขมาศพ หรืออุตราวัฏฏ ๓ รอบ ยืนอยู่ ณ จุดที่เหมาะสม
- พิธีกรเชิญแขกผู้มีเกียรติยืนขึ้น และนำกล่าวคำขอขมาศพ ว่า ปมาเทนะ กายะกัมมังวจิ กัมมัง
 มะโนกัมมัง อโหสิ กัมมัง สัพพังโตสยัง สัพพะปาปัง วินาสันตุ ชะมันตุโน
- ในอดีตที่ผ่านมาข้าพเจ้าทั้งหลายและ.....(ชื่อผู้ตาย).....เมื่อครั้งที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ อาจ
 ประมาท พลาดพลั้งซึ่งกันและกัน ด้วยกายก็ดี ด้วยวาจาก็ดี ด้วยใจก็ดี ก็ขอให้ปอโหสิกรรม
 อย่าได้มีเวรและกรรมต่อกันและกันเลย ท้ายที่สุดนี้ ขอให้บุญกุศลที่.....(ชื่อผู้ตาย) ได้
 กระทำมาในอดีตและลูกหลานญาติพี่น้องและผู้มีเกียรติได้ร่วมกันทำมาตั้งแต่ต้นจนถึงวินาทีนี้ จง
 มารวมกัน เป็นตบะ เดชะ ภารวะปัจจัย เป็นนิสสัยตามส่ง โอบอุ้มดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่าน
 ไปสู่สุคติ ในสัมปรายภพด้วยเทอญ
- ประธานในพิธีนำแขกผู้มีเกียรติวางดอกไม้จันทน์
- ประธานหรือผู้ใหญ่บ้านจุดประพรมเพลิง
- พระสงฆ์สวดหน้าไฟ เสร็จพิธี
- แขกผู้มีเกียรติทยอยเดินทางกลับบ้าน